Жамсо Цыденов

ДОТОР СЭДЬХЭЛЭЙМ ЮРТЭМСЭ

Улаан-Үдэ
2018

УДК 89
ББК 84(2Рос=Буря)бу
Ц 946

«Буряад хэлэ Буряад Уласта сахин хүгжөөхэ» гэһэн Буряад Уласай гүрэнэй программын хэмжээндэ Буряадай Уласай Соёлой яаманай мүнгэн сангай дэмжэлгээр энэ ном хэблэгдэбэ.

Книга издана при финансовой поддержке Министерства культуры Республики Бурятия в рамках реализации Государственной программы Республики Бурятия «Сохранение и развитие бурятского языка в Республике Бурятия».

Ц 946 **Жамсо Цыденов**
Дотор сэдьхэлэйм юртэмсэ. – Улаан-Үдэ: Бальжинимаев А.Б., 2018. – 128 н.

ISBN 978-5-906220-24-0

Энэ ном соо ажабайдалай хүндэ сохилтодо оробошье, шэн зоригоо алдаагүй, ажаһууха хүсэлөөр гандаагүй, байгаалиһаа үгтэһэн бэлигээ улам хурсадхан байһан ирагуу найрагшын уянгата уран шүлэгүүдтэй танилсаха аргатайт. Булангиртаагүй сэдьхэлэй арюун булагһаа аяга аягаар амсамаар, һайхан мэдэрэлээр баяжамаар. Тус номой хуудаһанууд дээрэ тоонто нютагай байгаали, түрэһэн эжын шарай, ургыхан гэнэн дуран, уураг түрэл хэлэн мэтэ нангин зүйлнүүдые үнэн зүрхэнһөө магтан түүрээһэн шүлэгүүдые хужарлан уншыт, хүндэтэ уншагшад!

ББК 84(2Рос=Буря)бу

© Цыденов Ж.Т., 2018
© ИП Бальжинимаев А.Б., 2018

Цыденов Жамса Тумунович Эгэтын-Адаг тосхоной Тумэн Жамьянович ба Анна Самбуевна Цыденовтанай үнэр баян, эбтэй эетэй гэр бүлэдэ зургаадахи, одхон үринь боложо, 1976 ондо түрөө бэлэй. Ажалша бэрхэ хонишод байһан аба эжы хоёртоёо олон жэлэй туршада хүдэлжэ, амжалташье туйлаһан, нэрэ зэргэдэшье хүртэһэн габьяатай.

Жамса хүбүүн 1982 ондо нютагайнгаа дунда һургуулиин богоһо алхан ороо. Дүршэл ехэтэй һургагша Дэжэд Дымбрыловна Дашинимаева түрүүшынь багша боложо, бишыхан шаби «а» үзэгтэй танилсаһаар, «арба» тоо тоолоһоор, эрдэм һуралсалай эхин зүргэдэ гараа. Дунда ангиин һурагша ябахадань, буряад хэлэ бэшэгэй габьяата багша Цырен-Ханда Жамсуевна Жамьянова тэрэнэй шүлэг уншаха дуратайень анхаржа, саашанхи мэргэжэлээ шэлэхэдэнь нүлөөлһэн, заабари захяа хэлэһэн байдаг.

1993 ондо дунда һургуулияа дүүргэһээр, ВСГАКИ-иин буряад арадай фольклорой таһагта орохо шалгалтануудые амжалтатайгаар барижа, оюутадай тоодо ороо. 1996 ондо тус дээдэ һургуулиин дипломтой мэргэжэлтэн боложо гараа.

Тэрэл жэлдээ сэрэгэй уялгата албанда татагдажа, жэл соо ябажа ерээ. 1999 ондо гэнтын ехэ аюулда орожо, гэмэлтэһэн юм. Саашадаа олон янзын аргада ябахадань, хайрата эсэгэнь оторо хажуудань байлсаа, ахань ба дүрбэн эгэшэнэрынь ээлжэлэн, арга шадалаараа хамһалсаа. Хүбүүнэйнгээ һүр һүлдынь алдуулангүй, сэдьхэлынь заһан зоригжуулжа, зүб мүр хараагаа олоходонь, түшэг тулгань болоһон лэ.

Хэбтэриин болоод байхада, хэлэшэгүй хүндэ юм ааб даа. Толгойдонь элдэб бодолнууд, мэдэрэлнүүд үйрэлдэн, һайтай, муутай дурсалгануud эрьежэл, юрьежэл байха. Хайрата эжынь энхэрэл, түрүүшынь дуран, түрэһэн нютагайнь тала дайда һанагдаха. Эдэ бүгэдые һанаандаа оруулан, дотор хүсэеэ эршэдүүлэн байтарнь, уянгын долгид эрхэбэшэ миралзаад, шүлэгэй мүрнүүд талын булагтал бурьялаа. Бэлигэй сэсэг шулуушье ходоро ургаха шадалтай гэжэ энэ ушар гэршэлнэ бшуу.

Жамсын шүлэгүүд гүнзэгы, баян удхатай, уран хурса үгэтэй, хүнэй сэдьхэлэй утаһануудые жэрэгэнэсэ дайрама хүсэтэй. Уянгата шүлэгүүдэйнь угалзата мүрнүүд тоонто газарайнгаа

суранзан татасые, орон дэлхэйнгээ олдошогүй баялигые сэгнэхэ мэдэрэл түрүүлнэ. Уншагшадайнгаа зүрхэндэ хүрэмэ һайхан шүлэгүүдээ дам саашаа бэшэжэл, буряад шүлэгэй алтан жасада нэмэрилэжэл байхыень хүсэнэбди.

Гыма Базаржаповна Цыренжапова,
багшын ажалай ветеран.
Эгэтын-Адаг

ТҮРЭЛ НЮТАГ

I хуби

Буурашагүй заяатай сэдьхэлэйм гуламта,
Бусахыем хүлеэдэг буусахан тоонто...

ЭГЭТЫМ-АДАГ

Хасуурта хатан эжы үргэлтэй
Урда талаараа нэмжыһэн дайдамнай,
Хоншуухан мойһоор эрьеэрээ надхаһан
Үдэ голнай нютагай магтаалтай.

Эжы абым энхэрэн эдлэһэн
Элдин нютагайм дайда газар,
Гурбан голой бэлшэр дээрэ
Эгэтым-Адаг һуурияа табинхай.

Хурдан урасхалта Маарагта һудалтай,
Хойто талаараа хотойһон нугамнай
Бабжа-Барас баатарай түүхэлһэн
Бүхэриг Хорой-Шулуун тахилтай.

Эжы абым энхэрэн эдлэһэн
Элдин нютагайм дайда газар,
Гурбан голой бэлшэр дээрэ
Эгэтым-Адаг түбхинэн хүгжэнхэй.

Эди шэдитэй Зандан Жуутай
Эгэтымнай дасан холуур суурханхай,
Эгэтэ голойнгоо аршаан уһанһаа
Эгэтым-Адаг сүршэн хүртэнхэй.

Эжы абым энхэрэн эдлэһэн
Элдин нютагайм дайда газар,
Гурбан голой бэлшэр дээрэ
Эгэтым-Адаг алдар суутай.

ЯРУУНА НЮТАГАЙ МЭНДЭ!

Сэнгүү Яруунын сэсэг набшаһата
Сэсэн бодол таридаг талаһаа
Сусал халуун мэндые хүргэнэб
Сэдьхэл зүрхэнэйнгөө гүн оёорһоо.

Сэлгеэн Яруунын сэнхир хүхэ
Сэлмэг һанал эбхэрүүлдэг нуурнуудһаа
Сагаан сэдьхэлһээ танаа сүршэнэб
Сэржэм аршаанай шэдиин дээжэһээ.

Дуулим Яруунын үргэл мүргэлтэй
Дархита баабайн үндэр уулаһаа
Дуунай дээжые дууланаб, таанадтаа,
Дэлгэр сагаан нютагай зонһоо.

Үргэн Яруунын үбгэд хүгшэдһөө,
Үндэр тахилгатай эзэд Бурхадһаа
Алдар солотой Буряад орондоо
Амар мэндэ Ярууна нютагһаа!

МААРАГТА ГОЛ

Хадын үндэрһөө эхи абажа,
Харбаһан годлидол шуумайнаш,
Түүхэтэ Маарагта нэрээрээ алдаршан,
Түмэн жэлнүүдтэ уһаяа бүлэнэш.

Буурал сагайнгаа түүхэ домог
Бэлэглэн маанадтаа саанаһаа асарнаш,
Бултанай һонорто шааяса дуулажа,
Боролжото талаяа магтан түүрээнэш.

Алтан һабаараа долгиёо сохин,
Арюухан шэдитэй хүгжэм дуулганаш.
Харьялаа түргэн аляахан урасхалаар
Хабтагай нугаяа сүршэн амилуулнаш.

Үндэр заяатай Маарагта голнай
Үенүүды холбожо урдаһан зандааш,
Мүнгэн хашарһата Маарагтамнай бидэнээ
Мүнхэдөө миһэрэн угтан байгыш!

НЮТАГАЙ ТАТАСА

Түрэл нютагайнгаа хангай дайдаар
Үни заяанай сэнгэжэ ябаагүйб,
Улаахан наранай дулаахан туяагаар
Тамир тэнхээгээ үнинэй шангалаагүйб.

Үүрэй солбониие угтан гараһаар
Үнгэтэ шүүдэрые мүрлэн махаһайб,
Үргэн талынгаа үнгын сэсэгүүдые
Үндэжэ абаһаар сэдьхэлээ уярһайб.

Түрэһэн тоонтынгоо газарта мүргөөд,
Тэбэреэд удаахан таалан хэбтэһэйб,
Тунга нарай ногооной үнэрөөр
Толгойнгоо эрьетэр амтархан амилһайб.

Тэнгэриин дуунай шангахан абяанһаа
Сэдьхэл зүрхэеэ доһолгон хүдэлгэһэйб,
Түрүүшын бороогой аршаан дуһалаар
Сүршэн бэеэ арюудхан хүртэһэйб...

Янгинама үбэлэй тооһон жабарта
Ягаахан хасараа хоротойгоор шэмхүүлэн,
Үглөөнэй шэнхинэмэ мүльһэн агаараар
Уушха зүрхэнэйнгөө дүүрэтэр амилһайб...

Хашарһан мэтэ дагдагар хюрууе
Мүрөө гарган хахинатар гэшхэхэдэм,
Мүнгэн аялгань шэхэнэйм һонорто
Хүхюун наадан, магтаал хүгжэмдэл.

Саһа бордоһото шуурган һалхинай
Сэбдэг хүйтэнһөө сэдьхэлни халиха,
Сагаахан саһанай шэдэлжэ наадахада,
Солгёохон наһанайм хаһа үзэгдэхэ...

Яahан хүсэтэйб даа, түрэл дайдамни,
Ямар утahаар зүрхэмни холбоотойб?
Нангин дурыем суранзаар татанал,
Нютаг нугаяа золгохым уряалнал!

МАГТАХА НЮТАГНИ

Үргөө орьёл хадануудай
Үндэрые атаархан харадагби,
Үүлэн тэнгэритэй холбоотойдонь
Үнэншэжэ досоогоо ябадагби.

Хадата нютагай үзэсхэлэниие
Хаража нэгэтэ һонирхоһойб,
Зугааша зонойнь дэлгэрые
Золгожо хэзээдэ гайхаһайб.

Хүбэн сагаан малгайтай
Хадата һарьдаг уулануудай
Сэдьхэлэйм хүбшэргэйе долгилуулан
Суранзан мэтээр даллаашье һаань,

Гушан гурбан нуурнуудтай
Гулбай ехэ Яруунум
Үлхөө уужам нютагни
Үлзы һайхан хэзээдэш.

Үзэсхэлэнтэ баян Яруунын
Үргэн талын хүбүүнби,
Үндэр магтаалта нютагайнгаа
Үнэн сэхэ үриньби.

Сэнхир хүхэ нуурнуудтал
Сэлмэг арюухан бодолни
Хүсэтэ долгёор эбхэрмэ,
Хүсэл зоригни халима.

Тужа тайгын баялигһаа
Тэнхээ тамир нэмэнэб,
Хүхэ торгон нуурнуудһаа
Хүсэ шадал амсанаб.

Сэсэгтэ хүжэ талынгаа
Сэнгүү һалхинтай урилдажа,
Солгёон һайхан хоолойгоор
Самаряан нютагаа магтанаб.

ТООНТО НЮТАГ

Мүнгэн нуурнуудайм хүсэтэ долгин
Манаран зүүдэндэм ходо үзэгдэнэ,
Хэзээ нэгэтэ буусынгаа һуури
Хоёр нюдөөрөө хаража баясаһайб…

Сэлгеэн Маарагтын аршаанта булагууд
Сээжэ зүрхыем сүршэн ундалуулхал,
Түрэл нютагайнгаа эльгэн талада
Тунга ногоо дэрлэн хэбтэһэйб.

Харанхы һүни дуулим дайдынгаа
Хүгжэм шагнажа аалихан һууһайб,
Үүрэй сайхалаар жэргэмэл шубуунай
Үглөөнэй дохёо жэргэхыень шагнаһайб.

Улаахан наранай һэмээхэн шагаажа,
Үргэн талаяа дулааханаар эльбэхэдэнь,
Уһан шүүдэрэй үнгэтэн ялалзахые
Уяран сэдьхэлээ гоёшоон хараһайб…

Түрэһэн нютагһаам үнэтэй юумэн
Түби дэлхэй дээрэ байхагүй,
Сэсэгтэ замбуулинай хаанаш ябахадам,
Суранзан мэтэ татахал нютагни.

Минии тоонто юунһээш үлүү,
Минии нютаг наартай һайхан,
Сэдьхэл зүрхэндэм илдамхан тааруу,
Сэлмэг бодолойм магтаал болонхой.

ЗУҺАЛАН ТАЛА

Маарагтын уужам талада
Мүнхөөр һанагдаха нютагни,
«Зуһалан тала» гэжэ суурханхай,
Зулгы һайхан тоонтомни.

Эжы абын бэлэглэһэн
Энэ наһанайм нютагхан,
Энэл үргэн дайдадаа
Эльгэ зүрхэм татууланхай.

Хүрьһэн дээрэнь хүльбэржэ,
Хүүгэн наһаяа үнгэргөөб,
Хүжэ талын жэргэмэлые
Хөөршөөн дахажа инаглааб.

Эльгэн дулаахан тоонтомни
Энхэрэн намайгаа хүлеэгшэ,
Хүхэ ногоон хадагаараа
Хододоо золгон угтагша.

Мүнгэн табаг нуурнуудынь
Миралзан долгёороо наадана,
Зунай аажам сагта
Зоной анхарал татана.

Хүхэ торгон талануудынь
Хони ямаад бүрхөөнхэй,
Харахан зуһалан буусануудынь
Хоройлогдон байжа тобойнхой.

Хүлэг мориндо мордоһоор
Хүхин сэнгэн оодорходом,
Хоншуухан ая гангын үнэрһөө
Халуун шуһам орьёлно.

Үргэн таладам ургаһаар
Үнгэ бүриин сэсэгүүд,
Үер долгёор найгалзаһаар
Үбсүү сээжым баясуулна.

«Армян» хадын оройһоо
Аажам талаяа шэртэхэдэм,
Аглаг сээжым оёорһоо
Аялга дуун зэдэлхэдэл.

Тэгшэхэн уужам талаараа
Тариһан аялгата дуунуудни
Хэтын хэтэдэ аялгалан
Хододоо мүнхэрэн зэдэлһэй.

Түрэл тоонто нютагайнгаа
Тэбхэр уужам талада
Һайхан дуунайм аялга
Һалхиншье таһалха эрхэгүй!

Энээхэн түрэл талаяа
Эльгэ зүрхэнһөө түүрээнэб,
Тэнсэлгүй халуухан дураараа
Тэбэреэд шамайгаа хэбтэһэйб.

2002 оной 5 һара

ТООНТОМНИ

Дууланаб шамайгаа, тоонтомни,
Дуулим һайхан дайдамни,
Дүүрэн хэшэг сэдьхэлни
Дууланал шамайгаа, Буряадни.
Сэдьхэлэй дулаахан үгэнүүдни
Дууһан шамдаа, Буряадни.

Мүнхэлнэб шамайгаа, нютагни,
Маарагта түрэл тоонтомни,
Мэлмэрэн хайлаһан зүрхэмни
Магтанал шамайгаа, үлгымни.
Сэдьхэлэй дулаахан үгэнүүдни
Дууһан шамдаа, Маарагтамни.

2005 оной 7 һара

АГЛАГ hАЙХАН МААРАГТАМНИ

Элдин хонгор Маарагтамни
Эжэл дулаахан сэдьхэлдэм.
Түүдэг сээжым гуламтамни
Түхэреэн жэлдэ жэгнэдэг.

Аадар бороогоор ундалhан
Аажам сэнгүү таламни,
Амин бэеым тэнжээhэн
Алтан минии нютагни.

Зуhалан талынгаа аминhаа
Зүлгэ ногооной шэмые
Зүүдэн соогоо унхидаад,
Зүрхэм шуhаар халидаг.

Мүнгэн табагтал нуурнуудынь
Үргэн талынгаа hэбшээнтэй
Үелхэ сагайнгаа нааданда
Миралзан долгёороо шэбэнэлдээ.

Ая гангаар анхилhан
Аглаг талата сээжэдээ
Ама сагаан хушуутай
Аляа хонидоо бэлшүүлээ.

Арааараа хүбшэ хүбөөтэй,
Аршаан булаг ундатай,
Алим жэмэс элбэгтэй
Аглаг hайхан Маарагтамни....

НЮТАГАЙ УРЯА

Алтан хангай тайгамни,
Юун тухай дууланабши?
Арад зоноо магтажа,
Юрөөлэй һайханаар үреэнэгши?

Шэдхэ мүнхэ хангайнгаа
Шэдитэ хүгжэм шагнажа,
Дэлгэр сээжынтнай һонорто
Домоглон тандаа түүрээдэг һайб...

Сэнхир хүхэ нуурнуудни,
Ямар дуугаа дууланабта?
Сэсэн зоноо хүндэлжэ,
Ямбын дээжэдэ хүргэнэгта?

Номин гүнзэгы оёорһоо
Номгон аялгыень шагнажа,
Уянхан сэдьхэлэйтнай һонорто
Уянгалан тандаа дамжуулдаг һайб...

Түрэл һайхан нютагни,
Түрэһэн хүбүүгээ хүлеэнэгши?
Тэрэнгиин ягаахан сэсэгүүдээр
Тэбэрин үриеэ угтанагши?

Тунгалаг арюухан агааараар
Түүрээһэн солыень шагнажа,
Нютаг хүбүүнэй сэдьхэлдэ
Наһан соогоо дуулгадаг һайб...

МААРАГТАМНИ…

Маарагтамни…
Манлай дээрэм толорhоор
Манаран үзэгдэдэг нютагни:
Нойрой амтатайхан зүүдые
Намгар хадагаар үдэшэhөөр,
Манан хөөбэри хүнжэлөө
Маряан аргаахан hэхэhээр,
Үглөөнэй улаахан нарые
Үнгэтэ шүүдэртээ наадхуулhаар,
Долоон үнгын шэрые
Дуранай аялгаар шэнгээдэг.
Жэргэмэл шубуухайн дууе
Жэгдэхэн дайдаараа зэдэлүүлхэдэнь,
Жэнхэни буряадхан сэдьхэлhээ
Жэгнэхэ дурамни хүрэдэг.

Маарагтамни…
Магнай дээрэм тодорhоор
Миhэрэн үзэгдэдэг нютагни:
Үүрэй солбоноор сууряатан,
Мааража хонид дууряадаг,
Үнгэтэн задарhан сэсэгтэл
Маарагтам нойрhоо hэридэг…
Ая гангын хангалаар
Аажам талаяа арюудхаhаар,
Ухаан бодолым буляаhан
Урихан хэзээдэш нютагни…
Һүн сагаан манан
Һэмээхэн hэмээхэн hэхэгдээд,
Алаг эреэн зүрхэнһөө
Амаршалнаб шамай, Маарагтамни!

БУУСАМНИ

«Баруун Хоройн» эреэхэн сээжэдэ
Буусамни борсойходожо һанаандам дуурана,
Балшар наһанайм жаргалай орондо
Бодолым уряалан, баяр асарна.

Үхибүүхэн ябаһыем һануулан тодорно,
Баруунхан хадамни халюуран толорно,
Бусалтагүй ошоһон гүлмэрхэн хаһыем
Үлгыхэн үргөөмни энхэрэн дуулана.

Бууралхан буусаяа магтан түүрээнэб,
Булгилан байгаа зүрхэндөө хүндэлнэб,
Буурашагүй заяатай сэдьхэлэйм гуламта
Бусахыем хүлеэдэг буусахан тоонто.

БАЛШАР НАҺАНАЙМ БУУСА

«Даша-Дондог» обоотын
Дуулим хормойдо түбхинэһэн
Балшар наһанайм бууса
Буян хэшэгтэ хүртэнхэй.

Хоргы торгон нэмэргэдэл
Хуудам талам намжааран,
Холын сагһаа уряалнал
Хотон буусам энхэрэн.

Сагай хүрдын хайрагүй
Сахариг мэтэ эрьехэдэл,
Буусам һанагдана тэнсэлгүй
Булгилан байгаа зүрхэндэм.

Булжамуурай жэргээндэ аляархан
Балшар наһаяа дурсанам,
Сэдьхэл зүрхөө бахархан
Сэсэгтэ талаяа шэртэнэм.

Бууралхан хадаараа дуулажа,
Бүлэгхэн хонидоо адуулаа һэм,
Булагай уһанһаа ундалжа,
Бэеым тамир бүхэжөө һэн.

Эгээлэй һайхан хаһамни
Эндэхэнэл үнгэрөө хэзээб даа,
Бэеым дэмжэн тэнжээһэн
Балшар наһанайм буусада.

МААРАГТЫН ТАЛА

Жалга хотогортой гүбээ таладам
Жэргэмэл шубуухай дуугаа дэлгэнхэй,
Зулгы сагай хоншуухан амяар
Зуһалан тала уняартан анхилнал.

Хонгорхон Маарагтын тала дайдада
Хонгёохон дуунайм сууряан үлэнхэй,
Хүрьһэтэ газарһаань ургаһан сэсэгүүд
Хүбүүхэн наһанайм нюуса хадагаланхай.

Сэнхирхэн нуурай гэрэлтэ толидо
Сэнгүүхэн наһанайм бүжэг дабтанхай,
Буурал һамбайта долгёороо эльбээд,
Байгаа зүрхэнэйм уянга дууряанхай.

Удаган хадын гансахан нарһан
Уряалжа намайгаа далланал хэбэртэй,
Ургажа үндыһэн уужам талаараа
Уулзажа золгохыем үреэнэл Маарагтамни.

БИ ШАМАЙ ДУУЛАНАБ

Маарагтын томо нуур –
Би шамай дууланаб,
Булган талынш хүбүүнби,
Мүнхын аялга татанаб.

Буряад даруу сэдьхэлһээ
Шэбшэн, магтан түүрээнэб,
Шүлэгэй үлхөө залгаһаар
Дурлаһан мэдэрэлээ дамжуулнаб.

Дуулим дайдын һалхинтай
Дандаа наадан шууянаш,
Эрье элһэн хүбөөдөө
Эрьеэд, эльбэн эрхэлнэш.

Эгүүтэн мушхарһан долгинш
Эмниг хурдан хүлэгтэл,
Булгиха бүринь хазаарлаад,
Бодол һанаандаа номгоруулнаб.

Үерлэн эбхэрээд, бү уурлыш,
Үнэн зүрхэндэм этигыш,
Домогто нюуса түүхыеш
Дууряан абажа уянгалнаб.

Энэ наһандам үзэгдэһэн
Эхин дуранайм булагниш,
Үргэн таладаа сэнтэйхэн
Үлзы нангин дуумниш!

МААРАГТЫН ЕХЭ НУУРАЙ ДОМОГ

Үлзы нютаг Ярууным
Үргэн дайдаар нэмжыһэн
Үзэсхэлэн һайхан Маарагтам
Үльгэр домогоор баян юм.

Хэтын хэтэдэ сууряатан
Холо ойгуур суурхуулһан,
Миһэрэл сагаан шарайтай
Маарагтым ехэ нуур.

Тунгалаг сэбэр уһатай
Талын дунда сэнхирхэн,
Молор һайхан нютагайм
Мэлмэрэн байһан нюдэндэл.

Мүнгэн гэрэлтэ толидоо
Мүнхэ тэнгэри өөршөөжэ,
Малагар һарын толондо
Мүшэтэ огторгой наадхуулдаг.

Мянган жэлнүүдэй һэлгээн соо
Нангин заншалаа алдаагүй,
Манан сагаан хүнжэлдөө
Нараяа угтан туяардаг.

Мушхуу долгиной аялга
Мүнөө хүрэтэр таһалаагүй,
Шэбэнүүр дуугаа дуулажа,
Шууян, наадан эбхэрдэг.

Матаар аягын түһөөтэй
Малша арадайм омогорхол,
Сэдьхэл зүрхэнэй баярхал,
Сэлмэг бодолой талархал.

Энээхэн сэнхир нуурайнгаа
Эрьежэ ерэһэн домогые
Эдир жаахан ябахадам,
Эжым намдаа хөөрөө һэн.

Элдин талынгаа дундахана
Эхи табиһан нуурые
Үльгэр түүхээр домоглон,
Үбгэдэй хөөрөө холбоо һэн.

Шэдитэ домогой түүрээлгэ
Шэмэг болгон шагнахадаа,
Түүхын баримта адаглан
Түүбэрилжэ һуухадаа,

Үнэн ушарые зураглаһан,
Үльгэрэй далай үзэгдэхэдэл гээ.
Үхибүүн хонгор сэдьхэлдээ
Үнэншэн үнэхөөрөө үзэһэндэл,

Бэеэрээ һуужа байһандал,
Бодотоор нюдөөрөө хараһандал,
Үльгэрэй долгиндо үлгыдүүлэн,
Үгын шэдидэ абтаалби:

Элшэхэн наранда эльбүүлэн,
Эрье дээрэнь һуухадалби,
Долгин дээрээ дэлгэһэн
Домогто зүжэг обёорһондолби,

Тунгалаг гүнзэгы оёорһоо
Тоглон байһыень хараһандалби,
Эбхэрһэн аршаанта уһаараа
Энгэр сээжыем сүршэхэдэл,

Буурал һамбайта долгинһоо
Шэбэнүүр дуугаа хубаалдахадал,
Булган талынгаа түүхые
Шэхэнэйм һонорто шэбэнэхэдэл…

Анхан урдын сагта һэн ха,
Абарга баатарнуудай үедэ һэн ха,
Аглаг тэнгэриин сэлмэгтэ,
Аажам дайдын уужамда,

Үдын халуун наранда,
Үргэн тала халюурна.
Үзэсхэлэн гоё байгаали
Үргэ шагнаһандал шэмээгүй.

Эгээл энээхэн үедэ
Энхэ амгалан байдалые
Таһа дүүрэн таһалбад
Талын дунда буханууд,

Хадын шэнээн буханууд
Харгы замдаа тохёолдоод,
Хэн хэндээ булигдангүй,
Хэрзэгы зангаа дарагдангүй,

Хотогор талын хүнхинэтэр,
Хүрьһэтэ газарай дорьботор,
Хүдэр үргэн сээжынгээ
Хүнды оёорһоо бүрхирэлдөөд,

Хоёр эреэн нюдэнэйнгөө
Хара сагааниие үзэлсөөд,
Хялайн байжа хүлзэлдэбэд,
Хөөһэ буран уухилбад.

Нэгэ бухань хадаа
Нарбай ехэ һамбайтай,
Хүрин эреэн зүһэтэй,
Хүрэл ягаан хоншоортой,

Булгархай сула нюргатай,
Балсан бүдүүн хүзүүтэй,
Булган талын эзэндэл
Буха бэлэй Тайлуудай.

Нүгөө бухань баһал
Намтар һайтай бухал,
Үргэн хүрхэгэр сээжэтэй,
Үндэр томо бэетэй,

Ёдогор бүдүүн эбэртэй,
Ёһотой эзэн хэбэртэй,
Ухаа малаан зүһэтэй
Уулын зэргэ буха бэлэй.

Хадын шэнээн бухануд
Хаба шадалаа үзэлсэхөө,
Хотогор талын дунда
Хүсөө туршан тулалдаа.

Үдэр һүнигүй мүргэлдөө,
Үргэһэ нойргүй туршалдаа,
Яһан эбэрээрээ хадхалсаад,
Яаха аргагүй тэмсэлдээ.

Хотогор жалгын хонхойтор
Хүрьһэтэ газар дэбһэбэд,
Табгай хабтагар туруугаараа
Тооно шорой бурьюулбад.

Хэдэр хоёр буханууудай
Хэниинь хэнээ буляа юм,
Харahан хүниинь хэлээгүй,
Хөөрэһэн хүниинь олдоогүй.

Үльгэр домогой хөөрөөн гү,
Үнэн болоһон ушар гү,
Энэ тэрэ гэлдэнгүй,
Энээн тушаа яахамнайб.

Харин саашань шагныта,
Худал гэнгүй дуулыта,
Тэрэ нөөхи буханууудай
Тулалдажа тэмсэһэн газарта

Шүүдэр татажа захалаад,
Шабар уһан болобол ха,
Шорой шулуун шэдэгдээд,
Шалбааг боложо эхилбэ ха.

Хойто зүгһөө жүдхэһэн
Хадын шэнээн бухынь
Хурса дүрбэн туруугаараа
Хара газар малтахада,

Хүрьһэн эгсэ хонхойгоод,
Нойтон шиигтээ хүрөөдхёо,
Хүйтэн уһаар бурьялаад,
Нуур боложо хабтайшоо.

Тунгалаг сэбэр уһатай
Мүнгэн сагаан табагтал,
Талын дунда хүхэрһэн
«Маарагтын ехэ нуур» гэжэ

Нютаг зондоо нэрлүүлээ,
Налгай зохидоор сайбалзаа,
Миралзан долгёороо наадажа,
Мүнөөшье болотор шуудаг.

Мүнхын аялга татажа,
Мүшхэн ерэһэн түүхэтэй,
Молор һайхан нютагайнгаа
Магтаал боложо суурханхай.

Урда тала бариһан
Уулын зэргэ бухынь
Үсэд нэтэрүү зангаараа
Урбуулжа хаяһан газартань

Хүхэльбэ торгон долгитой,
«Холбоолжон» гэжэ алдаршаһан
Нэгэ бага багашаг
Нуур болоһон түүхэтэй.

Эдэ хоёр нуурнууднай
Эжэл мэтэ хоюулаа,
Үһан хобоо холбоотой,
Урасхал нэгэ барисаатай.

Үшөө саашань хөөрөө һаа,
Үгын залгаа дамжаа һаа,
Үльгэр түүхэтэ домогһоо
Үнэн ушарынь элирүүлмээр.

Урда тала баримталһан
Уулын зэргэ бухынь
Уур сухалдаа галзуураад,
Үһан болотороо мүргэлдөөд,

Балсан бүдүүн хүлэйнгөө
Баруун хурса туруугаар
Элһэ шорой урбуулаад,
Эгсэ хойшонь шэдэхэдэ,

Газарай хүрьһэн үндыгөөд,
Хада боложо үндэрлөө,
«Гол толгой» гэжэ нэрлэгдээд,
Хүн зондоо хэлсүүлээ.

Зүүн хүлэйнь шоройһоо
Зэргэ хормойнь хажууда
«Бага гол толгой» гэжэ
Багахан добо шобойно,

Булган талын дундахана
Булай элеэр харагдана,
Барга сагай домогые
Бата бэхеэр тодоруулна.

Нүгөө бухынь хүлзыгөөд,
Хүдэр дүрбэн хүлэйнгөө
Хатуу хурса туруугаар
Нэшэн байжа малтахада,

Хара шорой шулуунтай
Эгшэгыдэн хойшонь шэдэхэдэ,
Эмхи гуримаар жэрылдээд,
Хаданууд боложо үндыбэ.

Энээнһээ хойшо уняартан,
Эжэл нютагым шэмэглээ,
Бүмбэр сагаан хонидые
Боори хадаараа бэлшүүлээ....

Маарагтын олон нуурнууд
Маша һонин домогтой,
Мянган жэлнүүдэй эхинһээ
Иигэжэл арадтаа мүнхэрөө.

Нютаг ороной домогһоо,
Наһатай зоной хөөрөөнһөө
Эжым намдаа дамжуулаа
Эдирхэн наһандаа ябахадамни.

Үльгэрэй орон Маарагтынгаа
Олон нуурнуудай түүхэ
Удхалан тандаа бэшэбэлби,
Таар тахим түүрээбэб.

ЭЖЫ, МИНИИ ЭЖЫХЭН

II хуби

Ами наһанайм зула бадараахан
Аршаан булагай арюухан үһандал...

ЭЖЫМНИ ХАЙРАТАЙ

Үлгэн дэлхэйн һайханиие бэлэглэһэн
Үнжэгэн сагаан эжымни хайратай,
Үндэр наһанай жаргал эдлэнгүй,
Үнгэтэ юртэмсэтэеэ хахасан ошолой.
Юртэмсэ сансарын жама ёһо
Юундэ иимэ тэнсэлгүй шэрүүн бэ?

Зурхэнэйнгөө халуухан уль һанда жэгнүүлһэн
Зэндэмэни үгэнүүдээ эжыдээ зорюулһамни,
Зэлэтэн ниидэһэн аянай шубуудай
Зоболонто уйлаандал сууряатан дэгдэлэй.
Үгылжэ һуухадаа алдаһанаа мэдэрхэ Үри бэеын
табисуур иимэ юм гү?

ЭЖЫ МИНИИ

Эжы минии, эжыхэн…
Энээхэн гансахан наһыем заяаһан
Эртын дулаахан алтан нарандал,
Эмгэн уужам энхэрэл сэдьхэлдэнь
Энэрхы сэдьхэлэй булаг бурьялдаг.

Эжы минии, эжыхэн…
Ами наһанайм зула бадарааһан,
Аршаан булагай арюухан уһандал,
Алагхан зүрхэнэйм сохисо бүхэндэнь
Ашата эжымни хододоо мүнхэрдэг.

Эжы минии, эжыхэн…
Үлзы заяанайм харгы тодоруулһан,
Үхибүүхэн нарай намайгаа үлгыдэһэн,
Үлгын дуунай уянгата аялгань,
Үндэр бодолойм нангин шүтөөн.

Эжы минии, эжыхэн…
Бууяма дулаахан сээжэдээ мансылһан
Буянта хэшэгэй нангин мэдэрэл,
Бээрэһэн сагтамни жэгнэн абардаг
Бурхан мэтэ хайрата эжымни.

ЭЖЫДЭЭ

Аглаг дэлхэйн шаргал наранай
Арюухан туяата алтан элшые,
Амин сэдьхэлэйнгээ гүн сагааниие
Ашата һайхан эжыдээ зорюулнаб.

Уран байгаалиин шэдитэ шэмэгэй
Үнгэ бүриин баглаа сэсэгүүдые,
Үргэн дайдынгаа эрхим дээжые
Үнэр баян эжыдээ баринаб.

Энхэ арадайм нангин һургаалай
Энэ юртэмсын гурбан зөөлэниие,
Эреэн зүрхэнэйнгөө гүнзэгы дурые
Энхэргэн дулаан эжыдээ зорюулнаб.

Мүшэтэ юртэмсын мүнгэн миһэрэлэй
Мэшэеэн байһан алтан гадаһые,
Мэргэн бодолойнгоо гол һудаһые,
Маша хүндэтэй эжыдээ бэлэглэнэб.

* * *

Элдин талаяа магтаһан
Эжым сэнтэй дуунууд,
Эхэ нютагтаа дурлуулһан
Энэ наһанайм захяанууд.

Алтан зулаар бадарһан
Ашата абым һургаалнууд,
Ажалай дүршэл олгоһон
Ами наһанайм түшэгүүд.

ЭХЫН ҺАНААН

- 1 -

Һүни. Гэр соомни хон-жэн…
Һара сагаан, сэлмэг газаа,
Һаруулхан толон маряана һэмээхэн,
Һүүдэр татаад, гэрэлтэнэ досоо.

Һүниин утада гансаараа унтанагүйб,
Һонорхон ухааем үргэһэн диилэнэгүй,
Һанаагаа зобоноб хэбтэхэ һамбаандаа
Һалтагар хүбүүнэйнгээ хуби заяанда.

Он жэлнүүдэй ошохо тума
Оршолонгыень таамагланаб борохон бодолдоо,
Сагай эрьесэ ямараар эрьежэ,
Сэдьхэл зүрхыем тамалхаб зоргондоо.

Хайрата үримни мүнөө унтаридаа
Хүндөөр амилан жаргалтай унтана,
Хүнгэхэн зүүдэнэй мананда хушагдан,
Хаагуур сэнгэнэб хүүгэн ухаандаа…

- 2 -

Бурхан Багшын заяаһан һүлдын
Зүрхэн доромни сохилжо эхилхэдэ,
Зулгы дулаахан үнжэгэн мэдэрэлээр
Бүүбэйм гэжэ бөөмэйлжэ эхилээб.

Хоног үдэрэй нэмэхэ бүри
Хүсэ шадал ороно хэбэртэй,
Тэршэлээд досоohоом дүнгөөд абана,
Тэбэреэд хээлиеэ энхэрэн һуунаб.

Амгалан нойроор унтажа байхадань,
Аргаахан зохидоор эльбээд абахадам,
Һэришэһэндэл, шангахан үдьхэлөөд,
Һаалта хэхэгүйем гуйна хэбэртэйл.

Ходол шамайгаа ухаандаа шэбшэнэб,
Хонгорхон шарайеш таамаглан һуунаб.
Наартайхан зөөлэн хөөрэлдөө үүсхэнэб,
Нарата дэлхэйе харахыеш хүлеэнэб.

- 3 -

Мойһон харахан мэлмэн нюдөөрөө
Алтан нара хараа сагтаа
Мүнгэн хоолойн шадалые мэдүүлэн,
Анха түрүүшынхиеэ уйлан шашхаа.

Эбилэн досоохоом нангин мэдэрэл
Эжы болоһыем хэтэдээ заяагаа,
Эхын дундаршагүй дулаан энхэрэл
Эльгэ зүрхэндэм уни бутараагаа.

Малагар улаахан наранай шарайдал
Мансылһан нюурынь яларан толорно,
Уураг һүнэй амта абажа,
Уралаа шомбойлгон амтархан хүхэнэ.

Ямархан сэдьхэл уяран баясахагүйб,
Ягаахан жэмэстэл үхибүүгээ хараад,
Эжы хүнэй буянта үүргэ
Энээхэн наһандаа бэелүүлжэ ябаад.

- 4 -

Юһэ һарын хугасаа соохоно
Юунһээшье үнэтэй баялиг олооб,

Хараа бодолни үндэһөөрөө хубилжа,
Хүлгөөтэ байдалые ондоогоор харанаб.

Энэл сагһаа ами наһаяа
Энээхэн амиды «Бурхандаа» зорюулхаб,
Арбан тэгшэ һургаал олгохые
Ахан шадалаа дууһан үгэхэб.

Түрэһэн үриингөө ерээдүй наһые
Хара багахаань хүмүүжүүлхэ хэрэгтэй,
Хуби заяанайнь элирээгүй харгы
Тэрээнһээл сэхэ дулдыдаха ушартай.

«Хүн болохо багахаа» гэжэ
Хоохоор дэмы хэлсэһэн байхагүй,
Эртэ урдын һургаал нангин,
Энэ нахандаа сахижа ябаарай!

- 5 -

Үнжэгэн наһаяа амсажа ябахадань,
Үлгын дуунай аялга уянгадан,
Үдэр һүнигүй зүрхэндөө жэгнүүлэн,
Үргэһэ нойргүй һуугааб, бүүбэйлэн…

Тал-мүлхэн амалжа эхилхэдэнь,
Тэбэреэд, энхэрэн таалааб удаахан,
«Эжы» гэһэн түрүүшын үгэнь –
Энэ наханайм үнэтэ бэлэгхэн.

Эрхэ жаахан түрэһэн үридөө
Эльгэ нимгэхэн нарай хоолойгоор
«Эжы» гүүлэхэдэ ямар сэнтэйб,
Эрхэ бэшэ нулимса дуһалмаар.

Эхэнэр хүнэй бэе бэелжэ,
Эхын жаргал эдлэжэ ябаһандаа
Бурхан Багшадаа зальбаран мүргэнэб,
Буян хэшэгээ хүбүүндээ үреэнэб.

- 6 -

Мүнөө хүбүүхэм өөрэхэн янзатай,
Эрын нугаршагүй үсэдхэн зантай,
Эжынгээ туһамаршан хүсэдхэн болонхой,
Мэргэн бэрхээрээ намайгаа гайхуулна.

Шаби болоһондоо ехэл урматай,
Мантан сүүмхэеэ нюргандаа үргэлэнхэй,
Мүнгэн хонхын уряада татуулһаар,
Шарай дүүрэн ошодог миһэрһээр.

Ном һудар – эрдэм шудалжа,
Нэтэрхэ бүреэ томоотой болоно,
Нэгэл мэдэхэдэм, һуралсалаа дүүргэжэ,
Наһанайнгаа үргэн харгыда гараха.

Хүлгөөтэ байдалай эреэхэн замда
Ядаһан амитанда туһатай байгаарай,
Ямарханшье мэргэжэл шэлэжэ абахадаа
Хүн шанараа бүүхэн алдаарай!

- 7 -

Ажабайдалай хүндэ хүшэр сагые
Амсажа нэгэтэ шармайн ороходонь,
Хүнэй хэлэндэ диилдэхэгүй зоригтой,
Хүлөө шанга гэшхэжэ ябахыень

Огторгойн гүн сэнхиртэ оршодог
Ошорто ехэ Бурхандаа зальбаржа,

Үглөөнэй наранаар орон дэлхэйдээ
Үргэжэ байхаб һүн сэржэмээ.

Элинсэг хулинсагай заншал мэргэн,
Эреэхэн заяандаа сахижа ябаарай,
Аян замай холын харгыда
Ашата абынгаа һургаал һанаарай!

Хэдышье томоотой болоо хадаа
Хэзээдэшье бүүбэйхэн үлэхэ намдаа,
Энээхэн наһанайм гэрэлтэ наран –
Эрхэ тангил хүбүүхэмни ха юм!

- 8 -

Үтэлжэ хүгшэрөөд орондоо борбойходожо,
Үнгэрһэн наһаяа дурсан һуухадам,
Зоболон жаргалаа ухаандаа һэргээжэ,
Замайнгаа эсэстэ ерээд хэбтэхэдэм,

Тоһон соо умбуулжа тэнжээһэн үримни,
Торгон соо хүльбүүлжэ үргэһэн гансамни
Эхэ эсэгэеэшье үргэхэ хүсэлгүй
Эрьюу тэнэгхэн байха юм гү?

Үгы! Тиигэхэгүй минии хүбүүхэн!
Үргэн сээжэдэнь дулаахан зүрхэн
Сагаан һанаа бүлэжэ сохилдог,
Сэлмэг бодол хододоо сэдьхэдэг.

Үхибүүхэн ябахаһаань һургаһан һургаал
Үрэ дүнгөө нэгэтэ үгэхэл,
Аба эжынгээ дуранай харюуда
Аша үрыень харюулхал байха!

- 9 -

Элдин номин дэлхэй дээрэ
Эхэнэр түрэһэндөө омогорхон ябанаб,
«Эхэ» гэһэн үндэр нэрэ
Эрхимээр үргэхэ минии үүргэ!

Амиды Бурхан манай эжынэр,
Ашата буянгынь сэгнэшэгүй, мэдэ,
Алтан үридөө ами наһа
Арюун сэдьхэлһээ хайрлан үршөөдэг.

Наһаараа һалиржал, бүдэржэл ябаад,
Нугаршагүй зоригоо хүбүүндээ нэбтэрүүлнэ,
Эльгэнэйнгээ дулаае дууһан шэнгээжэ,
Элһэн дэлхэйе гэшхүүлэн табина.

Энхэрэл дүүрэн үнжэгэн дуран
Элшэ туяагаараа эльбэжэл байдаг,
Эхын һанаан үридөө гэлсэгшэ,
Эхэнэр хүнэй хуби иимэ.

- 10 -

Һанаата болон унтаридаа хэбтэхэдэм,
Һаруулхан бодолнууд эзэлнэ толгойем,
Урин сагай эжымни миһэрэл
Үлгыдэн намайе ухаандам һэргэнэл.

Нялха нарайһаам энхэрэн намайгаа
Наһан соомни бөөмэйлэн үндылгөө,
Буян хэшэгынь сэгнэшэгүй ехэ –
Бултанда туһатай Дара Эхэ!

Хоонон дутууе хүсэлдүүлхэ шэдитэй,
Хоёр үе холбохо үүргэтэй,

Эмтэй домтой шэдитэ үгэтэй,
Эртэлэн мэдэхэ бэльгэн сэдьхэлтэй.

Элшэхэн наранай алтан туяае
Энэрхы һайхан шарайдаа түһөөнхэй,
Хэтэ мүнхын нангин һүлдэ –
Хайрата манай эжы бүхэндэ!

- 11 -

Эхын жаргал бэеэрээ мэдэрхэдээ,
Эрьежэ бусахагүй эжыгээ хайралнам,
Энгин тэмээндэл гажарнаб досоогоо,
Эбэрэн байнал улаахан зүрхэм.

Эжын энэрхы сэдьхэл үгылнэб,
Эмгэг сээжынгээ оёорто уйдан,
Элдэб бодолдоо уяран абтанаб,
Дэлхэйн нюруу юундэшьеб уйтан...

Наһан соогоо дахин хэзээдэш
Нюдэдэйнь илдам хараса олохогүйб,
Дулаахан сэдьхэлэйнгээ сэнтэй үгэнүүдые
Дуулгажа үрдеэгүйб улаахан зүрхэндэнь.

Үндэр наһанай жаргал эдлэнгүй,
Үлзы ашанарайнгаа амта үзэнгүй,
Даншье һаа эртэлэн наһанһаа халяа,
Диваажанай орондо түрэлөө урилаа.

- 12 -

Һаруулхан һарын толондо эльбүүлэн,
Һүрөөтэй бодолнуудта абтан хэбтэтэрээ,
Гансал хүбүүхэнэйнгээ хүндөөр амилхадал,
Гунигта бодолнууд гансата дэгдэбэ...

Ашата абынгаа мүнгэн сэргэ
Алтан тоонтоёо сахижа һэргээхэ,
Уг гарбалайнгаа түүхэ залгуулжа,
Ууган хүбүүнэйм нэрэ мүнхэлэгдэхэ.

Түрэһэн үриингөө хуби заяае
Таамаглан хэбтэхэмнишье гайхалтай бэшэ,
Эхын дулаахан энхэргэн һанаан
Эжы бүхэнэй нангин уялга.

Буянта эжын үндэр бодол
Булангиргүй булагай аршаан мэтэл,
Буряад эхэнэрэй зүрхэ сэдьхэл
Бүгэдэ Буряадай нангин найдал!

УЯНГЫН ДОЛГИН

III хуби

Салгидаһан сэдьхэлээ дундалаа үгыдэм,
Сүлөөтэй намайе ябуулнагүй досоохоом...

СЭДЬХЭЛЭЙМ ШҮЛЭГЛЭМЭЛ МҮРНҮҮД

Сэхэрхэгүй наһанайнгаа зоболонто үдэрнүүдые
Сэдьхэлдээ ухамайлжа дамжуулһан мүрнүүдни
Сэбэрхэн дэбтэрэй хуудаһанууд дээрэ
Сууряандал шэнгэжэ, мүнхэрэн үлэбэ.

Шүлэг найруулагша бэшэшье һаам,
Шүлэглэмэл мүрнүүдни үнэн зүрхэнһөөм.
Шэмэрүүн намарай тодхорто үдэрһөө
Шуһаар бэшэгдэһэн мэтэл шүлэгүүдни.

Бахардажа сохюулһан сэдьхэлэйнгээ уянгые
Буряад хэлэнэйнгээ уянгата нугалбаряар
«Би» гэһэн нэрынгээ мүнхэ хубиие
Бүгэдэ танайнгаа дунда үлээхэмни.

Арад түмэнэй үзэмжэдэ бэшэнэгүйлби,
Алдар солые мүшхэнэгүйлби, этигэгты!
Амин голдомни тогтоһон шулууе
Аргаахан мүлихэеэ бэшэһэнби нэгэтэ.

Сэдьхэлдэм эбхэрһэн хүсэтэ долгинууд
Сээжэһээм халина дуһал дуһалаар,
Сагаахан хуудаһанай нюурнууд дээрэ
Сэхэрхэгүй наһанайм мүрнүүд дэбтэнэ.

2003 оной 11 һара

БОДОЛНУУД

Бодол, бодол, бодолнууд,
Бусажа эрьеһэн зүүдэнүүд,
Баярай харгыгаар хүтэлһэн
Бага наһанайм уряанууд,
Урихан үнгэеэ буураһан
Үлзы заяанайм үзэгдэлнүүд,
Үнгэрһэн сагыем холбоһон
Үе наһанайм дугынууд.

Бодол, бодол, бодолнууд –
Борохон ухаанайм зэбэнүүд,
Болдогто зүргэ мүшхэһэн
Богонихон наһанайм алхамууд,
Һохор нюдөөр тэмтэрһэн
Һүүдэр мэтэ хараанууд,
Харанхы мананда тэнэһэн
Холо ойрын бодолнууд.

СЭДЬХЭЛЭЙ ГУЙЛТА

Шэмэрүүн һалхинай һэрюухэн һэбшээндэ
Шэрүүхэн наһанайнгаа аялга татахадам,
Намжаахан Ярууным сэсэгтэ талаар
Найруулһан мүрнүүдэйм уянга зэдэлһэй.

Шэртэһэтэ наһанайм зоболонто үдэрнүүд
Шарахан ангирай дуунтай нэгэдэн,
Шабарта Ярууным нуурнууд дээгүүр
Шүүмжэлэл бодолнуудни сууряатан шэнхинэг.

Аглаг сээжым оёорһоо мүндэлһэн
Арюухан сэдьхэлэйм зальбарал гуйлтые
Аажам нютагайм эзэн сабдагууд,
Анхарал хайрадаа абажа шагныт!

Алхалан гэшхэлхэ хоёрхон хүлыем
Амин бэедэм бусаажа тулгалыт,
Алтан наһанай амтан шэмые
Айдар наһандам үзүүлжэ жаргуулыт!

ҮҮЛЭН

Үндэр тэнгэриин үүлэн хадаа
Үнгэтэ байгаалиин амин хаш даа,
Аажам голой номгон урасхал –
Алтан дэлхэйн шэдитэ үзэгдэл.

Хүлэг мориной дүрэ дабтахадаад,
Холо ойгуур харайн ошонош,
Хурдан бодолой жороо барихадаад,
Хүхэ тэнгэреэр дүүлин ниидэнэш.

Хүбэн сагаан үүлэн манан
Хорбоо юртэмсые тойрон эрьенэш,
Хонгор нютагайм үлзы үзэсхэлэн
Хари газараар магтан харуулыш!

ДОТОР СЭДЬХЭЛЭЙМ ЮРТЭМСЭ

Сээжэдэм –
дотор сэдьхэлэйм багахан юртэмсэ,
Соморхон,
өөрын абаритай юрын эрьесэ,
Сэдьхэлни
багахан амидаралта дэлхэйдэл эрьелдэнэ,
Сахаригтал
hүни үдэрнүүд hубарин үнгэрнэ.

Сэлмэгхэн,
hаргама гэрэлэй элшэ туяатаад,
Сэсэгхэн
гунхаhан толгойгоо өөдэнь үргэhэндэл,
Сэлгеэхэн,
аршаанта агаарай hэрюухэн урасхал,
Сагаахан,
hайхан мэдэрэлэй амисхалаар сүршэхэдэл….

Гэнтэ –
залин буудалай зэбэнүүдтэл ялалзаад,
Гуниг
бүрхэhэн үүлээр добтолон хабшахадал,
Мэнэл –
гашуудалай дуhалаар уйдан шэдэлээд,
Минии,
дотор сэдьхэлэйм, шарай уйлахадал.

Сэдьхэлэймни
багахан шэдитэ дэлхэйн шэнжэ
Сэхээр
гансахан наhанайм байдалhаа дулдыдадаг,
Сээжэдэм
дотор сэдьхэлэйм амиды байгаали,
Сэнгүүхэн,
энээхэн наhанайм гэрэлтэ толи!

ШҮЛЭГ ТҮРЭБЭ

Шэмээгүй байгыт! Үймөөн, юрьеэн!
Шэмэгтэ байгаалиин шэдитэ хүгжэмһөө
Шүлэгэйм мүрнүүд харьялан гаражa,
Шэбэнэн байна сэдьхэлэйм һонорто.

Бүгэдые хараһан, мэдэһэн, үзэһэнөө
Байгаа зүрхэнэйнгөө гол һудаһаар
Бодожо шэбшээд, сэдьхэлдээ шэнгээхэдэм,
Булагай уһандал бурьялан байнал.

Салгидаһан сэдьхэлээ дундалаа үгыдэм,
Сүлөөтэй намайе ябуулнагүй досоохоом,
Һанаан бодолдом уни бутаруулан,
Һанаа амархан байлганагүй, шэбэнээд.

Урагша хойшонь удхалжа байгаад,
Ута богонёор ухамайлан урланаб,
Сааша наашань тааруулжа үзөөд,
Сэдьхэлһээ удхыень оложо туршанаб.

Хурсахан бодолоймни хэм соохоно
Хүлэгтэ мүрнүүд хүлгэжэл мүндэлнэ.
Зүлгэ ногооной нарайхан һоёодол
Зохёоһон шүлэгни үнжэгэн юмэл.

Зүгын тоһоор амаа тоһодоһондол,
Амташан шурганаб улам саашаа.
Амһар сээжынгээ дунда болотор
Зохёожол һуунаб уран шүлэгөө.

ШЭНЭ ЖЭЛЭЙ ҮЗЭГДЭЛ

Ялагар тологор хүйтэн хюруун
Янгинама жабарта сэдьхэлдэм дулаан,
Аалихан эрьелдэн бууна сahахан
Аляа хүүхэнэй тоглоо hануулан.

Гэрэйм шэмэг – ёлкын наадан,
Гороо хатар, тойроод зүүдэн,
Үргэн таладал сэдьхэлэй үүдэн
Үлзы хэшэг зондоо заяахань.

Шэнэ жэлээр, шэнэ жаргалаар
Шэбэнээ намдаа шэнэ үдэрөөр,
Үлзы хөөрхэн аша зээнэрэйм
Үхибүүн хонгор хүхюун зугаа.

Эгээл дүтын аха эгэшэнэрэйм
Энхэрэл дүүрэн зүрхэнэй баглаа,
Үетэн нүхэдэйм мэндын тэмдэг –
Үелжэ нүхэсэhэн хаhымни домог.

Шэнын нэгэн наhым тоолоо
Шадал зоригойм найдалай түлөө.
Шэнэ жэлэй шэнэ байдалда
Шэбшэн найданаб ухаан соогоо.

САГААЛГАН

Хуса һарын шэбэнээн соогуур
Хүр сағанай аялга зэдэлүүлһээр,
Хонгор Буряадайм сээжэ дээгүүр
Хамаг арадайм Сагаалган алхалһаар!

Хүхэ торгон хадагаа дэлгэн,
Нағатай зоноо ёһотой золгон,
Хурдан агтын соло дуудан,
Найман зүгэй магтаал татаял!

Хүхюун зугаа ёохор наадан
Хүгтэй зоной сээжын зугаа,
Хуушан байдалаа шэнээр һэргээн,
Хамжан ерэһэн арадай Сагаалган!

Бурхан багшын табиһан һайндэр –
Бүгэдэ Буряадайм дэлгэр һара,
Хүнэй нағанда наһа нэмэһээр,
Хэшэгээ дэлгээн буубал Сагаалгамнай!

Сарюун Буряадайм арад түмэн,
Сагаан эдеэгээр угтыт Сагаалганаа!
Аха захатанаа хүндэлжэ ёһолон,
Ашата үреэлдэнь хүртэел булгадаа!

ТҮРЭЛ МИНИИ ҺУРГУУЛИ

Үглөөнэй нарантай урилдан,
Үдэрһөө үдэртэ харгылан,
Үнэр болоһон зүргэмни
Үлзы һургуулитайм холбоотой.

Манаран сагай ошоходошье,
Мартанагүйб түрэл һургуулияа.
Мүнгэн хонхын жэнгирээн –
Мүнхын сууряан сэдьхэлдэм.

Эхин һуралсалайм богоһодо
Сэсэгэй баглаа дэлгээнхэй,
Эрдэм бэлигэй орьёлдо
Согтой гэшхэлхыем уряалаа.

Уужам сарюун классууд
Уянхан сэдьхэлыем үлгыдэн,
Урихан багшанарай эрдэм
Ухаан бодолыем хүгжөөгөө.

Тэрэнгиин ягаахан сэсэгүүдээр
Түрэл һургуулим үдэшөө,
Үргэн замай харгыгаар
Үнэн ябахыем үреэгээ.

Түрэл минии һургуули –
Түүхэтэ наһанайм һургуули,
Тэбхэр жэлнүүдтээ эрьехэдээд,
Түүдэг табижа уулзахабди.

ТҮРҮҮШЫМНИ БАГША

Уужам һаруул классаа
Уянгын зүүдэндэл һананаб,
Урихан түрүүшын багшаяа
Уяран мүнөө дурсанаб.

Дэлгэр сагаан сэдьхэлһээ
Дүрбэн тэгшээр хүмүүжүүлээ,
Дулаахан үгын хүсөөр
Дэлхэйн оньһо задалаа һэн.

Эдирхэн манай сэдьхэлдэ
Эрдэмэй зула бадараагаа,
Эльгэ зүрхэнэйнгөө дулаае
Эхин замдамнай зорюулаа.

Нангин үйлэ хэрэгтнай
Сууряан болоод дэгдээгүй,
Наһанаймнай үргэн харгыда
Сэсэн һургаал болонхой.

Түрүүшын ашата багшамнай
Түрэл юм сэдьхэлдэмнай хэзээдэш,
Түрэһэн манай эжыдэл
Түби дэлхэй дээрэ гансахан лэ.

ҮЛГЫ НАҺАН

Үнжэгэн сагаан сэдьхэлтэйхэн
Үлгын нарай үнэртэйхэн,
Уураг эжым hүмбэйхэн
Урал дээрэм хатаадүйхэн.

Эжын торголиг гарта
Эльбүүлжэ таашаан жарганам,
Үеын жаргал намнажа,
Үлгы наһам үнгэрнэ.

Аба эжын «бурхахан»
Альган дээрэнь бүмбэрнэм,
Аяг ааша зангаараа
Аятай шангаар энеэнэм.

Тобор, тобор, тоборхон
Түрүүшын алхам хэнэлби,
Эрмэлзэл ехэтэйгээр хүлөөрөө
Эндэ тэндэ гэшхэнэлби.

Түргэн, түргэн алхалһаар
Түшэг болоном эжыдээ,
Эжым дулаахан нюдөөрөө
Энхэргэн намайгаа эмнеэдхёо.

Эрэ хүнэй хубиие
Эртэлэн амсахаа бү яара,
Үлгы наһанайнгаа жаргалые
Үлөөнгүй дууһан эдлыш даа.

Уянгата дуугаа аялгалан,
Урма баяраар халина,
Эхын жаргал эдлэһэндээ
Эжым намдаа баяртай.

ЗЭЭ ХҮБҮҮНДЭЭ

Манхан үндэр огторгойһоо
Майдари Бурханай үршөөлөөр гү?
Май һарын хорин гурбанда
Майдар хүбүүн түрөө лэ!

Мамын урин шарайһаа
Миһэрэл түһөөень абаа гү?
Мүнгэн хоолойн шадалда
Манай хүбүүн дуулаа гү?

Абын хүдэр бэеһээ
Амба шадалһаань хүртөө гү?
Аажам тэнюун нютагтаа
Абарга хүбүүн мүндэлөө гү?

Абарагша бурханай заяаһан
Алдар нэрэеэ суурхуулха гү?
Арюун сагаан сэдьхэлээрээ
Арадай магтаалда хүртэхэ гү?

ЗЭЭ БАСАГАНДАА

Буга һарын арбан зургаанда
Булта манай зүрхэ баясуулһанши,
Бүлынгөө дулаахан алтан уурхайе
Баян болгожо, нарантай мандаһанши.

Сэлгеэн үдэрөө хүлеэжэ ядаһандал,
Солгёон хоолойнгоо аялгаар уряалһанши,
Сэсэгхэн шарайнгаа хараса задалжа,
Сэсэгтэ замбуулинайнгаа нара хараһанши.

Оюун нэрынгээ заяае дагажа,
Онсохон ухаатай басаган болооройлши,
Эжы абынгаа найдал хүсэлые
Энээхэн наһандаа харюулжа шадаарайлши!..

ЮУНДЭ ЗҮРХЭМНИ ШЭМШЭРНЭБ

Үүрэй Солбониие угтан һуухадам,
Юундэ сэдьхэлни уяран үбдэнэб?
Үнгэтэ юртэмсын шарай адаглахадам,
Юунэй түлөө зүрхэмни шэмшэрнэб?

Магад, түрэһэн нютагаа золгонгүй,
Мананда тэнэһэн шубуундал ябана гүб?
Алтан тоонтымни үбгэд хүгшэд
Аршаанта сэржэмэй дээжые хүсэнэ гү?

Улаахан зүрхэнэй дуранай утаһаар
Үлзы нютагайм уряал соностоно гү?
Арюун санзайн хангал унайгаар
Аажам нютагаа утахыем уряална гү?..

Алтан наранай элшэдэ аяшархадам,
Юундэ сэдьхэлэйм хүбшэргэй уянгалааб?
Арюун тунгалаг агаараар амилхадам,
Юундэ гэнтэ зүрхэмни оболзооб?

Магад, түрэһэн эжынгээ дулаахан,
Миһэрһэн шарайень харахыемни зүгнөө гү?
Абымни хэрэгэй нангин удха
Амиды зулын галаар гэрэлтээ гү?

Түрэһөөр табан аха эгэшэнэрни
Түүдэг гуламтаяа бадараахыем хүсөө гү?
Үнэрөө шэнгээһэн мүнгэн буусамни
Үлгын дуунайм аялгаар дуудаа гү?..

Мүшэтэ огторгой шэртэн һуухадам,
Юундэ сэдьхэлни дүүлин ниидэнэб?
Мүнгэн һарын толондо эльбүүлхэдэм,
Юунэй түлөө зүрхэмни хөөрэнэб?

Магад, ханилһан ганса инагни
Манаран зүүдэндэм үзэгдөөд эрьеэ гү?..
Түрэһөөр гансахан хүбүүнэйм һүлдэ
Төөриһэн намайгаа холоһоо даллаа гү?

Огторгойн үндэр заяаша Бурхадни
Орёо байдалыем хубилгахаяа һанаа гү?
Хүхэ мүнхэ одото тэнгэриһээ
Хүлеэгшэ жаргалайм захяа тэмдэг гү?..

БУРЯАДАЙМ ХЭЛЭН, СОЁЛ

IV хуби

Эжын нангин уурагтал
Эхэ буряад хэлэмни

ТҮРЭЛ ХЭЛЭМНАЙ

Мянган жэлнүүдэй үндэһэ дамжаһаар,
Монгол угсаатанай нэгэ һалаахаа
Барга буряад ходорон гараһан,
Бардам хэлэеэ оньһолон зохёоһон.

Байгал далайнгаа үндэр тахилгатай
Буянта дэлгэр дэбисхэр дээрэ
Үндэһэн изагуураа бүхөөр табинхай
Үнжэгэн сагаан баян хэлэмнай.

Түрэл дайдатаяа таһаршагүй холбоотой,
Түбшэн даруу, жэгдэхэн яряатай,
Дуулим дайдын хэшэгэй дээжэһээ
Дууряан абаһан уян хэлэмнай.

Уран дүшын алхаар урлуулһан,
Угай нангин угалзаар нэхүүлһэн,
Буряад сэдьхэлдэ болбосон хүгжэһэн
Буурал арадайм эмгэн хэлэн.

Баримта түүхын хуудаһа ираһаар
Бүгэдэ зоноо сууда гаргаһан,
Тэмсэлтэ хүйтэн зэбүүн сагые
Тэсэжэ гаталһан түрэл хэлэмнай.

БУРЯАД ХЭЛЭМНИ СЭНТЭЙ

Торгон зөөлэн жороотой,
Мэргэн хурса бодолтой,
Талын дууша жэргэмэлэй
Мүнгэн хонгёо аялгатай,

Угай түүхэ дамжуулһан
Урин налгай арадаймнай
Баян дэлгэр зугаатай
Буурал Буряад хэлэмнай.

Угалза нарин нугалаатай,
Уярма һайхан аянгатай,
Уян хурса гуурһатай,
Уран үгын холбоотой,

Талын хүжөөр анхилһан
Тунгалаг булагай аршаандал,
Түүхэтэ буряад арадайм
Түрэл буряад хэлэн юм.

Эхин наһанһаам тэнжээһэн
Эжым ангир уурагтал,
Эмхи тааруу сэдьхэлдэм –
Эхэ буряад хэлэмни.

Буряад хэлэнэйм уянга –
Буряад сэдьхэлэйм аялга,
Буряад арадайм амалһан
Буряад хэлэм сэнтэй юм.

БУРЯАДХАН ХҮГЖЭМТЭ ДУУМНИ

Бүтүү хара сээжым оёорто
«Бүлхитэй» нahан – жаргалайм хуби,
Уужамхан сэдьхэлэйнгээ гуниг тараажа,
Урсахан дуугаа уянгалан дуулахам.

Бууралхан бороёо дугшуулан аажамхан,
Буряадхан дуугаа аялгалан татахадам,
Сэдьхэлэйм хүбшэргэйе дайран наадана,
Сэбдэгхэн зүрхэнэйм мүльhэхэн хайлана.

Сээжым гүнзэгыдэ ошохон бадаржа,
Сэсэгтэ нугамни халюуран долгилно,
Барга арадайнгаа хүгжэмтэ зэбсэгүүдээр
Булган талынгаа нойрые сэлмээхэм…

Хүнды модоной гүн оёорто
Хүхюутэй аялгын онсохон нюусатай,
Буряад-монгол арадайм урлahан
Буурал сагай уянга зэдэлүүлhэн,

Арбан сагаан уянхан хургаараа
Аглаг сээжынгээ оёорhоо уряалжа,
Сэмгэн хүнды хүгжэмтэ лимбээрээ
Сэнгүүхэн талынгаа аялга таталуулхам…

Эреэхэн зүрхэм дуулан байна,
Ханилhан гансымни шарай үзэгдөөд,
Эльгэ нимгэхэн мэдэрэл жэгнээд,
Хонгорхон сэдьхэлыем хүтэлэн баясуулна…

Алагхан агта мориной хилгаahанhаа
Арюун тунгалаг абяан соностоод,
Морин хуурайнгаа хоёр хүбшэргэйгээр
Мүнгэн аялга талаараа хатаруулхадам,

Холын үе сагай амгалан байдал:
Хони ямаадай һүрэгхэн соохорлоод,
Халюунхан талынгаа шэмэг боложо,
Хоёр нюдэндэм зураглал үзэгдэһэндэл…

Хотогор дайдым эзэлһэн аялга
Хүнэй зүрхэ сэдьхэл хайлуулма,
Молор талын уянгата хүгжэм –
Мүнхэ арадайм хэтын уянга.

Хүлгүү сэдьхэлэйм уянгата дуун
Хүгжэмтэ зэбсэгүүдэй һайхан аялгаар
Нойрмог талынгаа нюруу дээгүүр
Нойрһоонь сэлмээн, уряалан хатарна.

Шэдитэ дуунайм хүгжэм аялгые
Шарьяа хоолойтой жэргэмэл шубуухайшье
Жэгдэхэн талынгаа оёорто хоронхой
Жэнгинэмэ дуугаараа таһалха эрхэгүй.

Үргэн талым сэлмэг шарай
Үүрэй толоноор миралзан миһэрһэндэл,
Түрэл аялга дуугаа шагнажа,
Тала дайдынгаа хэшэг үршөөһэндэл.

Буряадхан дуунайм аялга һайхан,
Буряад сэдьхэлдэм тааруу налгайхан,
Хүнэй сэдьхэлэй хүбшэргэй шэмшэрүүлэн,
Хүлгөөхэ шадалтай уянгаар үлгыдэн.

Хорошон гунигайм заха үзүүрһээ
Хүтэлэн гаргажа, намнаха шэдитэйл,
Дэлгэр сагаан сэдьхэл түрүүлжэ,
Дуранай нангин мэдэрэл залгуулнал.

Аглаг сээжым оёорһоо халиһан
Аляахан дуугаа талаараа тарихадам,
Алтан дэлхэйн баяр жаргал
Амсуулжа сэнгүүлнэ буряадхан аялгам.

ТҮРЭЛХИ ХЭЛЭН

Түрэлхи хэлэн – түрэһөөр бэлэгни,
Тэгүүлэн дабшаха аялгата хүлэгни.
Аба эжыгээ дуудаһан хэлэмни,
Асари ехэ сэдьхэлэйм баялигни.

Бурьялан байгаа улаахан зүрхэнэйм
Буряад хэлэнэйм һайхан уянга
Хүйтэн хара шулууе хайлуулхаар,
Халуун нулимса унагааха хүсэтэйл.

Түрэлхи хэлэн – түрэһөөр бэлэгни,
Түбиие тойрохо арга шэдимни.
Туургата зонойм амалһан хэлэн
Талаан бэлигэйм уянгын булан.

Уран үгын зөөлэхэн долгин
Уян зүрхым эльбээд баясуулна,
Угалза баян нугалаа бүхэнииень
Уудалан һуухадам, угаа зохид лэ.

Түрэлхи хэлэн – түрэһөөр бэлэгни,
Түшэглэн найдаха эрдэни зэбсэгни,
Төөрихэ сагайм абаралта гэрэлни,
Тэнсэхэ наһанайм буянта хэшэгни.

Түрэл арадайм түһөө шарайда
Таатай зохидоор түхэлөөрөө таараһан,
Үзэсхэлэнтэ байгаалиин шэмээр тэнжэһэн,
Үндэһэ бүхэтэй түрэл хэлэмнай.

Түрэлхи хэлэн – түрэһөөр бэлэгни,
Тахижа ябаха нангин һүлдэмни,
Түрэлхи хэлэн – талаан бэлигни,
Түүрээжэ ябаха – үндэр заяамни.

МОРИН ХУУР

Арадайм сэдьхэл дууряаһан
Арюухан жэгүүртэ аялгатай,
Аажам таладал налгайхан
Арадайм хүгжэмтэ морин хуур.

Мүнхын аялгаар зэдэлһэн
Мүнгэн дуута хүбшэргэйтэй,
Монгол угсаатанай түүхые
Мянган жэлнүүдтэ түүрээһэн,

Морин эрдэниин түһөөтэй,
Мүнхэ тэнгэриин үршөөлтэй,
Монгол-Буряадайм зэндэмэни
Морин хуурай аялга.

Жэнхэни буряадайм сэдьхэлые
Жэгтэй һайханаар дамжуулһан,
Морин хуурай аялга
Молор сагай уянга.

ЛИМБЭ

Булган таладаа дурланхай,
Буряадхан сэдьхэлэйм уянгые
Аянгын дуугаар дамжуулhан,
Арадайм хүгжэмтэ лимбэ лэ.

Арбанхан уян хурганайм
Аляахан хүнгэн хүдэлсэһөө
Огсом аялга ходорон,
Орон нютагаарни таралай.

Барга Буряадайм дуунтай
Буурал түрэл дайдымни
Бүжэг дууе дууряahан
Буряад-монгол лимбэ лэ.

Онсохон аялгын нюусаар
Омог сээжым оёорhоо
Буряадхан аялгым мүнхэлэн
Байгалай долгёор эбхэрлэй.

ГАЗАР ДЭЛХЭЙ ЮУНДЭ ДОҺОЛНОБ

Газар дэлхэй юундэ доһолноб?
Гүн бодолтой буряад сэдьхэлээ
Гомдохоожо байһан гол ушарһаа,
Гансахан үндэһэн буряад хэлэеэ
Газаалан байжа мартаха сагһаа.

Уларилай шэнжэ юундэ хубилааб?
Уг изагуурайнгаа алтанхан тоонто
Урбуулжа байгаад бузарлаха сагһаа,
Урда эртын ёһо заншалаа
Угаа дамжуулан һэргээхэгүй ушарһаа.

Архи тамхин юундэ дэлгэрнэб?
Ажал хүдэлмэригүй хооһон байдалһаа,
Алдар нэрээеэ гутаагаашад болон,
Ахир тулюур һулахан занһаа
Архиин жолоо баряашад олон.

Аршаанта булагууд юундэ шэргэнэб?
Холын хараагүй хомхой хүйхэрнүүдэй
Хүбшэ тайгаяа доло отолһонһоо,
Арюухан уһандань бузар оруулха
Ахирхан муухай гансахан ябадалһаа.

Саашадаа байдалдаа анхаралаа хандуулаагүй һаа,
Халуухан зүрхээеэ мүльһэтэн доройтуулжа,
Хүн шанараа дууһан алдахабди,
Буряад арадайнгаа уг таһалжа,
Бүмбэрсэг дэлхэйн нюурһаа зайлахабди.

Бултанаймнай сэдьхэл үбдэхэ ёһотой!
Бүгэдэ буряад угсаатан хамтараял!
Буряадхан заншалаа баримталан һэргээел!
Үндэһэн хэлэеэ мартаһан арад
Үндэһөө хатаһан хуурай модондол.

Алтаргана шэнги бүхэ угтан!
Анхан сагһаа амалһан хэлэмнай
Аргагүй ехэ удха шанартайл,
Буурал сагһаа угаа дамжаһан
Баян бардам буряад хэлэмнай!

АЯЛГА ДУУНАЙ ХҮСЭН

Түрэл арадайнгаа номгохон хүгжэм шагнахадаа,
Түрэһэн нютагаа айлшалаад ерэһэндэл болодог,
Сэлгеэн уужам талаараа сэнгэһэн бэемни
Сэсэгэй дэльбэнүүдтэ эльбүүлһэндэл жэгнэгдэдэг.

Һайхан хоолойн уянгын хүбшэргэйе долгилуулхада,
Һаруулхан мэдэрэлэй охин сээжэдэмни эбхэрдэг,
Үдхэн сагаан манан далайда үлгыдүүлэн,
Үүрэй Солбоной туяа угтаһандал миһэрдэг.

Аба эжымни энхэрэл дүүрэн аялга
Арюухан долгёор сэдьхэл зүрхым эльбэдэг,
Эжэл нютагайм алтан үлгы – тоонтодо
Энхэ наһанайм зула боложо бадардаг.

Ирагуу һайхан буряадхан дуунайм аялга
Иимэл нангин мэдэрэлэй элшэ сасажа,
Урихан хабарай амисхал мэтэ дулааханаар
Үлзы наһанайм шэмэг боложо жэргэдэг.

2004 оной 6 һара

МҮНХЭ ДУРАН

V хуби

Мойһон харахан нюдэдэйш гэрэлдэ –
Мүнхэ дуранай мүнгэн мүшэд...

ШЭДИТЭ ДУРАНАЙ МҮНХЭ НЮУСА

Шэдитэ дуранай мүнхэ нюусые ухамайлан,
Шэдхэ шэрэнгиин харанхыда төөринэб һүниндөө,
Ямархан тиимэ альба жэльбэн ургадан,
Яаха аргагүй һанааем зобооноб зоргондоо....

Харахан нюдэдэйш илдамхан годлинууд харбан,
Халуухан зүрхэндэм дуранай булаг сасаргаа гү?
Алим жэмэстэл улаахан шүүһэтэй уралыеш
Амтархан таалахадаа, ухаамни балартан һогтоо гү?

Анханай хүндэмүүшэ буряадхан сэдьхэлтэй абаридашни
Аляархан татуулжа, заяамни шамайе тодоруулаа гү?
Энхэргэн дулаахан эжынгээ хайрата шарайтай
Элшэхэн харасыеш сасуулжа адлишаагаад сэгнээ гүб?

Уулзаха бүхэндөө шамтайгаа шуһамни орьёлон,
Улаахан хасарнуудни халуу бусалдаг эдитэй.
Хадын горхоной мүнгэн урасхалта жэрьеэндэл
Хонгёо һайхан хоолойеш шагнахадаа уярдагби....

Мэшэеэл дүүрэн шарайеш хөөршөөн һуухадаа,
Шааслан хубиингаа бэлэг тогтоохо золтойдоо
Шэдитэ дуранай мүнхэ нюусые зүрхэндэмни
Мүнхэдөө хадагалһан инаг шамхандаа баяртайлби.

МҮНХЭ ДУРАНАЙ МҮНГЭН МҮШЭД

Сэдьхэлдэм задарһан дуранай сэсэгхэн
Сээжэһээм халин дэльбэнүүдээ дэлгээ.
Мүнхэ дуранайнгаа тэмдэг гэршэлэн,
Мүнгэн одоор огторгойдо ялархам.
Минии мүшэн шинии мүшэнтэй
Мянган жэлнүүдтэ – мүнхэ дуран,
Мүшэтэ тэнгэриин ордон соохоно
Мүнхэ дуранай мүнгэн одод.

Дуулим һүниин одото бороо доро
Дахяад шамайгаа дурсан дууланаб,
Мойһон харахан нюдэдэйш гэрэлдэ –
Мүнхэ дуранай мүнгэн мүшэд.
Минии мүшэн шинии мүшэнтэй
Мянган жэлнүүдтэ – мүнхэ дуран,
Зүүдэн соомни мүнгэн аялга –
Зүрхэн шэнги хоёр мүшэд.

Мүнхэ дураяа магтан дуулая,
Мүшэтэ һүниин наадан тухайда,
Дуранай шэдитэ жэгүүртэ абтан,
Дүүлин ниидэе одото далайда.
Минии мүшэн шинии мүшэнтэй
Мянган жэлнүүдтэ – мүнхэ дуран,
Сэдьхэл зүрхэнэй нангин мэдэрэл
Сээжэдэмнай сохилхол – мүнгэн мүшэд.

ШАГНАҺАЙШ ДАА

Үргэн сээжэдэм нэнгэн дэрлэжэ,
Үншэрһэн сэдьхэлэйм уянга шагнаһайш даа!
Хүхэржэ харлаһан тэнгэриин хаяада –
Хахара шарбаһан галта сахилгаан,
Хубита наһанайм гунигай далайда –
Хайлгана шубуунай уйдхартай бархираан...

Хоёр нюдэнэйм сэлмэгхэн гүнзэгыдэ
Хонгорхон нюдөөрөө анхаран хараһайш даа!
Үүрэй толоной улаахан наранда –
Үнгэтэн яларһан хүйтэн хюруунууд,
Урасхалта сагай шэрүүхэн долгиндо –
Уярһан зүрхэнэйм халуун нулимсанууд.

УГТАН АБЫШ

Хүхын дуунай һүни –
Инаг дуранай хаһа,
Хоёр зүрхэнэй ниилэхэ –
Ирагуу дуунай аялга.

Дуулахаб зүрхэнэйнгөө дууе
Дуулим һүниин уудамда,
Хүрихэн зүрхэнэйш дулаае
Хүлеэхэб хододоо һанаандаа…

Хоёр харахан нюдэдыеш
Одо мүшэдтэй сасуулнаб,
Ониб-аниб эмнилдээд,
Ходол шамдаа тэгүүлнэб.

Улаахан зүрхэнэйм сохисые
Шагныш һүниин сууряан соо,
Угтан абыш намайе
Шилдэй Зангиин дуун соо.

ХААНАБШИ, ДУРАМНИ

Шүүдэрэй дуһалнуудые бэедээ наадхуулһан,
Эдеэшэг мойһоной харахан тобшонуудтал,
Энхэ амгалан байдалым буляаһан
Шиниим нюдэдэй дулаахан хараса.

Холшорхон наһыем нэгэтэ хүлгөөһэн
Харахан нюдэдыш мартаха аалби?
Хоног үдэрые холбон шэбшэнэб,
Хододоо шамайгаа хүлеэнэб һанаандаа.

Шуһан зүрхэнэйм сохисоор мүндэлһэн
Сээжэдэм задарһан галхан сэсэгтэл,
Сэдьхэл бодолдом наһандаа мүнхэрһэн –
Шиниим дулаахан урихан шарай.

Улаахан зүрхэндэм жаргал асарһан
Урихан шарайеш мартаха аалби?
Гандажа хатаһан сэсэгтэл дурамни
Гунхуулан толгойгоо уярна хододоо.

Сэнгүү наһанайм амиды сэсэгхэн,
Шамайгаа хүлеэн, бэдэрнэб зүүдэндээ,
Сэбэрхэн горхондол аялга хоолойһоош
Шэнэхэн амисхалаар дурамни бадарһай.

Хадын уһандал шааян зэдэлһэн
Хонгёо хоолойеш мартаха аалби?
Үелжэ ханилһан инаг гансахамни
Үлхөө жаргалай һабагша залгуулыш.

Үетэн нүхэдэй дүхэриг соохоно
Үншэн ботогондол губиин дундаханаб,
Галта сэсэгэйм арюухан дуранһаа
Гансал мүнөө сууряан үлэнхэй.

Хонгорхон сэдьхэлыем шэмэглэн бадаруулһан
Хайрата дурамни, хаанабши даа?
Хушуутан ниидэһэн аянай шубуудтай
Халуухан дуранайм гуниглал шагнаарай!

ДУРАНАЙ ДОХЁО

Жэргэмэл шубуунтай нэгэдэн,
Жэгдэхэн хоолойгоор дуулахадам,
Солгёон уужам Ярууным
Сэнхир нуурнууд долгилоод,
Нангин дуранайнгаа жаргал
Найдамаар олохош гэжэ,
Аршаан арюун уһаараа
Аглаг сээжым сүршөө һэн.

Хараасгай шубуунтай дүүлин,
Хүхэльбэ тэнгэреэр ниидэхэдэм,
Хүбшэ тайгын модонууд
Хотос-ятас нахилзаад,
Халуун зүрхэнэйнгөө баяр
Харгыдаа золгохош гэжэ,
Шэнэхэн набша намаагаар
Шэхэнэйм һонорто дуулгаа һэн.

Үнгын сэсэгүүдтэй нахилзан,
Үргэн дайдадаа хатархадам,
Хүжэ талын булжамуур
Хонгёо һайхан дуугаараа
Ханилһан инагайш зүрхэн
Хүлеэжэл байна гэжэ,
Хүгжэм аялгаа дэлгэһээр,
Харахан зүрхым жэгнээ һэн.

Һарын толондо эльбүүлэн,
Һүниин шэбэнээ шагнахадам,
Хангай тайгын сууряанда
Хүхы дуугаа донгодоод,
Сэдьхэлэй гансахан дуран
Сагтаа ерэхэл гэжэ,
Сэбэр агаар долгёороо
Сууряан намда дууряа һэн.

ДУРАН

Хүрьһэтэ газар дэлхэй дээрэ
Халуун дуранай хүсэн шанга,
Хүрихэн зүрхыем харбан жаргуулһан
Холшор инагай дуран байхал.

Алтан тоонтын һуури дээрэ
Абын нангин сэргэ мүнхэ,
Уг изагуурайм алтан һабагша
Уган хүдэр хүбүүн байхал.

Уужам талын дэлюун дээрэ
Ургаһан ганса сэсэг һайхан,
Гал гуламта бадараан сахиха
Гоохон дангина басаган байхал.

Үлгэн дэлхэйн альган дээрэ
Үелһэн нүхэдэй нүхэсэл нангин,
Зүрхэн соомни зулаар бадарха
Зулгы һайхан нютаг байха.

ХҮНЭЙ НАҺАН

VI хуби

Сэсэгтэ энэ дэлхэйдэшье бидэ барандаа
Саг зуурын айлшадбди оройдоол...

ЖАМА ЁҺО

Энээхэн наһанайм хэзээб даа
Эсэс нэгэтэ ерэхэ,
Нүгшэһэн бэем хэзээб даа
Нютагайм шорой болохо.

Алтан наранай дулаанда
Аглаг сээжэм эльбүүлхэгүй,
Мүнхэ тэнгэриин мүшэдшье
Миһэрэн намда эмнихэгүй.

Ая гангын хоншуухан агаараар
Амилһан бэем баясахагүй,
Хүрьһэтэ газарай оёорто
Хумхиин тоохон болохолби.

Мүшэтэ энэ дэлхэй дээр
Мүнхэ наһан байхагүй,
Жэгтэй хогоосон юртэмсын
Жама ёһо иимэ лэ.

Харин бүмбэрсэг дэлхэйдэ
Хүлгөөтэ байдал тогтохогүй,
Юрын байдал байһаараа
Юрьеэн үймөөн замхахагүй.

Түрэл тоонто нютагайм
Түргэн урасхалта голой
Мүнгэн хашарһата долгин
Мүнхэ шэнгеэр үзэгдэхэ.

Хүжэ үргэн талын
Хонгёо дууша жэргэмэл
Юунэйшье болоогүй байһандал
Юрын дуугаа жэргэхэ.

Гансал сагай хүрдэ
Гороо хэһэн зандаал,
Холборхой юртэмсын жама ёһо
Хэтын хэтэдэ хубилхагүй.

ОХОРХОН НАҺАН

«Гунан» наһаяа эдлэжэ һуухада,
Гүлмэр залуу бэедэ сэнгүү,
Гэнэн хонгор түүхэй бодолдо
Газар дэлхэйн баялиг нюруу.

Гансахан наһанайнгаа гол удхые
Гүнзэгы бодолдоо абан сэгнэхэгүй,
Гал залуу наһанай дэбжэһые
Гүндүү бэеын хүсэн ойлгохогүй.

Залуу наһанай охин шанга,
Эмниг агтын туруун шэнги,
Эрьюулгэ наһанай аляахан гүйдэл
Зүүдэнэй манандал хогоосон, ойлгыш!

Гэнтэл мэдэхэдэш наһан эгсэ
Горхоной уһандал урдажа ошонхой,
Сүл губиин тэгэн дунда
Сэдьхэл хооһон гансааран һуухаш.

Галаб юртэмсын эрьюулгэ соохоно
Хүнэй наһан охорхон богони,
Гансахан наһанай эсэс дээрэхэнэ
Халаглан байхада ехэл харамтай!..

ХҮНЭЙ НАҺАН

Хүрьһэтэ газарай юрьеэн үймөөндэ
Хүнэй үри бурхан бэшэл,
Халуухан наһанайнгаа түлэг дунда
Хэзээ нэгэтэ алдуу хэгдэхэл.

Хүлгөөтэ ажабайдалай хүсэтэ долгиндо
Хүнэй зүрхэн түмэр бэшэл,
Хубита наһанайнгаа нэгэл дабаанда
Хэзээ нэгэтэ жаргал эдлэхэл.

Хорбоо юртэмсын юрын байдалда
Хүнэй наһан мүнхэ бэшэл,
Хэмжүүртэ наһаяа эдлэжэ дуунаад,
Хэзээ нэгэтэ халин ошохол.

АМИ НАҺАН

Наһан гээшэмнай жэгтэйхэн таабаритай,
Гансата удхыень ойлгожошье таахагүйш,
Найдамтай һуурияа энээхэн наһандаа
Гансата эзэлхэньшье хэсүүхэн, ойлгоорой!

Наһанай харгыда элдэб ушарнууд
Сагаахан, харахан хибэсээ дэлгээхэл,
Найдал түхэлөө хиидэ алдангүйхэнөөр
Сэдьхэл зүрхөөрөө дабахал хэрэгтэй.

Наһанай байдал ажамидаралай бэрхэшээлтэй,
Наһалха сагаа буянгаар харюулаарай,
Хуби заяамнай – абари занһаа,
Хубита жаргалнай манайл гарта.

Наһанай хэмжүүр уташье, богонишье,
Буянай ашаар Бурханһаа үршөөгдэдэг,
Нэгэнтэ бэшэ алдуушье хэгдэхэл,
Болгоомжотой ябахые һэргылхэ хэрэгтэй.

Жаргал зоболонгой үдэрнүүдшье тохёолдоод,
Хүнэй наһые шэмэглэхэ ушартайнууд,
Хүмүүнэй наһые наһалха гээшэмнай
Жаргалтайшье, хүндэшье байха, мэдээрэй!

2004 оной 7 һара

ҺҮНИИН НҮХЭД

Һара минии нүхэр юм.
Һарнайгаад, хамараа үргөөшье һаа,
Һанаһан хэрэгээ хөөрэхэдэм,
Һажажа байгаад шагнадаг.

Үүрэй сайха болотор
Үргэһэ нойргүй хэбтэдэгыем,
Үндэр тэнгэриин мүшэд
Үнэн соонь гэршэлхэл.

Һаруул һүниин утада
Һанаа алдан хэбтэдэгыем,
Һүнилэн гансаараа уярхыем
Һара сохом мэдэхэл.

Гажарһан сэдьхэлэйнгээ гуниг
Гансал мүшэдтэ зорюулдагби,
Мүнгэн сагаан нулимсыем
Мэдэхэл огторгойн одод.

Харанхы һүниин нүхэдни
Ходол намайгаа анхардаг,
Хүндэ хүшэр сагтамни
Хэзээдэш намайгаа ойлгодог…

Хойто һүниндөө уулзахабди,
Хубаалдахабди гунигта бодолоо,
Хорбоо юртэмсын зоболонгые
Хөөрэлдэхэбди үнэн зүрхэнһөө.

Уйдан хэбтэхэдэм уярдаг
Унаган нүхэдтөө омогтойб,
Нүгөө һүни болотор
Нюдөө анихам, баяртай!

ЗҮҮДЭН

Саг үдэр унжагайран таталдаад,
Сээжэ зүрхыем бүтүүлэн хабшана,
Сэдьхэл ухаамни һүнэшэһэндэл, ондоо,
Сэлмэг бодол ороногүй толгойдом, шортоо.

Һүр һүлдыем уйдхар дараһандал,
Һүнэһэмни үни заяанда дэгдэшоо юм гү...
Хоног үдэрөө тооложо эхилһэндэл,
Хамагта хамаагүй болошобол, юундэшьеб...

Хооһон хара сээжымни оёорто
Хүлеэнэб нэгэ юумэ, өөрөөшье ойлгоногүйб... юу?
Юуншье бэшэ, хии агаар болоод,
Юунэйшье болоһые ойлгонгүй хэбтэһэйб.

Сэсэгтэ энэ дэлхэйдэшье бидэ барандаа
Саг зуурын айлшадбди, оройдоол,
Дэгдэжэ, ошохол гэһэн газартаа ошохобди,
Дэлхэйн шарай хубилжал байдаг ха юм даа.

Үншэрһэн бэеэ хүрьһэтэ газарта орхёод,
Үндэр тэнгэриин үүлэн манан соогуур
Үнгэрэн үнгэрһэйб юуншье бэшэ болоод,
Үгы болон энэ дэлхэйһээ арилһайб...

Орьёл өөдэ дэгдэнэб ниидэн,
Одо мүшэд яларан үнгэрнэ,
Орон дэлхэйн үзэсхэлэнтэ баялиг
Орбогорхон зааханаар үзэгдэн үлэнэ...

Тэндэ, ара таладань гаража ошоходоо
Тахяагай төөримэ харанхыдашье тороногүйб,
Хорбоо юртэмсын юрьеэн үймөөнһөө
Холодон эндэһээ ошохоёо тэгүүлнэб.

Хүрэжэ ерэһэн орондомни ондоохон,
Хахама бүтэмэ тоohогүй – арюухан,
Хон-жэн сэсэрлигтэ хэды һайхам даа,
Хаанашье хараагүйб иимэ юртэмсэ.

Шамбалын орон энэл бэшэ аа гү?
Шэдитэ һайхан үльгэрэй үзэгдэл,
Гансал байгаалиин хүгжэмтэ аялга
Гоё һайхан дуугаа уянгална.

Үнжэгэн сагаан сэдьхэлтэй хүнүүд тэндэ
Үргэн талаараа зугаалнад зохидхоноор,
Уршагта ябадал байхагүй, үндэһөөрөө,
Үбшэн, үлбэршье харагдахагүй оройдоо.

Үе наһандаа жаргал гээшые үзөөгүй
Үншэн үхибүүдые обёорногүйб тэндэ,
Баян, үгытэй зон гэлтэгүй,
Барандаа нэгэ жэгдэ хуулита эрхэтэй…

Булган талын ганса буряадуудшье бэшэ,
Бүмбэрсэг дэлхэйн олон яһатад,
Хэдышье ондоо Бурхадта һүзэглэдэг һаа,
Харгымнай нэгэн – эндэл уулзадагбди.

Хөөбэри манан эндэ тэндэ
Хүбэн зөөлэнөөр үзэгдэнэ сэсэрлиг соо,
Булагта аршаанууд тунгалаг уһаяа бүлэнэ,
Байгаалиин шэбэнээн арайхан дуулдана.

Үлгэн дэлхэйдэ үзэгдөөгүй һайхан сэсэгүүд
Үер долгёор хамар сорьён хангалтана,
Наһан соомни харагдаагүй шубууд
Намжаахан аялга дуугаа эшхэрэн татанад.

Эндэл байдаг ёһотой Бурханай орон
Эсэгэ Малаан тэнгэриин ордон,
Эди шэдитэй үндэр түрэлтэ Бурхан
Энэ наһыем нягтаар шүүмжэлэн шэгнэжэ,

Харгы замайм болдогто зүргые мүшхэжэ,
Хуби заяанайм үйлэ хубиие анхаржа,
Сэдьхэл зүрхэнэйм дотор байдалые дууһан
Сэржэм аршаанаараа арюудхажа үгэхыень найданаб…

Амиды мэндэ, элүүр энхэ
Алтан дэлхэйн нюрган дээрэ ябахадаа,
Тоолошогүй нүгэл хэгдэһэншье байха,
Тамын хабхарта унагдажашье бологдохо.

Охорхон наһанайнгаа үймөөн түбэрөөндэ
Обёорогдонгүй гэшхэгдэһэн хорхой шумуулнууд
Мэнгээрһэн хоолойдом аһахаһаа наанахана,
Мүрдэжэ мүшхэхэнь ушартайл юм хаш.

Амин голойнгоо амидархын тула
Алтан амииень таһалһан амитадшье,
Бүтүү харанхы тамын оёорто
Бүдэржэ унахыем отожошье байхань, магадгүй.

Нарата дэлхэйдэ хэһэн нүгэлөө
Наманшалан сагааруулха гайтайхан хэсүү,
Маани мэгзэмээ һүзэглэн уншахаһаа
Мүнөөдөө нангин юумэ байхагүй…

Тэмтэрэн тэнэжэ гайхажа ябаһаар,
Танил, түрэлтэеэшье уулзажашье болохоб,
Тиимэл даа. Түрэһэн эжытэеэ
Тэндэл уулзахаб, Бурханай орондо.

Элһэн нүгэлтэ дэлхэй дээрэ
Эжым эльгэн дулаахан үгэнүүдгүй,
Энэ наһанайм болдогто зүргэ
Эгсэхэн хүндэ, нааданай бэшэ.

Түрэһэн дулаахан энхэргэн эжымни
Танайнгаа хойноһоо хүбүүнтнай ерээ лэ,
Үүрэй Солбоноор намайгаа түрэһэнтэй адли
Үүр хираанаар угтыт даа намайгаа.

Энээхэн гараараа танаа тэбэрин,
Эрхэлэн няалдахаб дулаахан сээжэдэтнай,
Урин зөөлэхэн миһэрэл шарайетнай
Уяран хаража, сэдьхэлээ хананагүйб.

Тээлмэрдэжэ байһаар алдахаһаа айнаб,
Табихагүйб мүнөө хайшаньшье одоо,
Түрэһэн эжыдээ бэеэрээ ерэнхэйб,
Тэсэшэгүй жаргалда дууһан абтанхайб…

Тэндэл, Диваажанай һайхан оронДо,
Тангаригта жаргалаа дууһан эдлэхэб,
Түрэһэн эжынгээ дали доро
Тэсэһэн зоболонгоо дууһан тараахаб…

Ашата буянтай абамни, түрэлхидни,
Аялһан намдаа гомдожо бүүхэн зобогты даа,
Ажамидаралайнгаа хүндэхэн орёо байдалые
Алишье талаһаань шэгнэжэ үзэнхэйб.

Хамаг таанарай сэдьхэл зүрхэндэ
Хүндэхэн ашаан боложо тохогдооб,
Саашань хаража, налайжа хэбтэхэ,
Сэхыень хэлэхэдэ, аргамни һалантаа…

Булгандатнай сэдьхэлэй баярые хүргэнэб,
Буряад ёһоор гурбан зөөлэниие үзүүлһэндэтнай,
Баяр жаргал замдатнай ушаржал байха,
Бурхантай, буянтай наһаараа ябагты!

Бэеыем хуурсаглаад, газарта булахадаа
Буряад нангин заншалаа баримталан,
Сахир сагаахан хушалта бүдөөр
Сэбдэг бэеыем орёохот ёһоороо.

Сааруһан дээрэхи дүрсыем харахадаа,
Сүсэгын дээжые Бурхандаа баряарайт.
Зула бадараажа, мэгзэмээ уншахадаа,
Заяанайм харгы арюудхан байгаарайт.

«Алтан һабыем» татуулһан хойнотнай,
Алтанхан тоонтоёо эрьежэ бусахаб,
Түрэл дээрэтнай түүхэ нэмээжэ,
Танайнгаа дунда түрэхэшье заяатайб…

Хүлисыт даа намайгаа, хүлисыт даа,
Хүсэлдүүлжэ шадаагүйб энэ наһаяа,
Түрэлхидни, гомдоногүйб нэгэ жаашье таанадтаа,
Таалан үлэгшэ танай хүбүүн …

… Унтажа байһанаа һэрибэ гээшэ гүб?
Үргэһэ нойрни сэлмэшэхэдэл гэбэ.
Уһан. Хүлһэн. Амидыл ха юмбиб даа,
Улаан зүрхэм сохилһон зандаал.

Яаһан жэгтэй зүүдэн гээшэб?
Ямар зүнтэй зүүдэн хаб?
Уйдхарта үхэл, жаргалта амидарал хоёрой
Уулзуур дээрэ ерэһэн мэтэл…

ҺҮҮЛШЫН ЗАМ

- 1 -

Үзэсхэлэнтэ нютагайм
байгаали хубиланхай,
Үглөөнһөө һэрюухэн
бүрхэг тэнгэри,
Наранай туяа
үнгэгүй һула,
Номин дэлхэйе
һүлэмхеэр хаража,
Үүлэнэй саанаһаа
элшэеэ алданхай,
Үдэгүй дальбараадал
эршэ зориггүй.

Үүлэн унжагайраад,
туулган мэтэ,
Үһэриһэн юумэндэл,
томоорхон байжа,
Эндэл тогтожо,
уһа бороогоо
Энэл газарые
уһалхаб гэһэндэл,
Һалхинай хүсэндэ
диилдэнгүй тогтожо,
Һабинан дуһаалхаяа
дугташан байна...

Бараан хара
гүндүү үүлэнһээ
Маряан байһанаа
«Гуран шээрэн»
Манарһан тоохоороо
гэнтэ гэнтэ

Шүүдэр татажа,
шэрбээд абана…
Үхээриин талмай –
үрмэдэһэ ногоон,
Эндэ тэндэ
эгсэ урганхай.

Хохимой тархи
хооһон талада
Амигүй газарайнгаа
аймшагта байдалые,
Хүнды нюдөөрөө
хаймадан хараһандал,
Хонхон тогоондол,
хонхойжо һууна…
Хорхой шумуулай
хүнэһэн боложо,
Хуухын яһан
хүхэ сагаан.

Хура бороогой
хара уһанда
Нэбтэ шобто
нилээдхэн сохюулаа,
Халуун наранай
хурсахан элшэдэ,
Хайра гамгүй
һайса шаруулаа,
Һалхи шуурганай
һүрөөтэй хүсэндэ
Һамна үлеэлгэжэ,
һайсахан шэрбүүлээ.

Хүрхигэр боложо,
хатаханьшье тэрэ…

Үхээриин талмай руу
харгылһан харгыгаар
Утаар һубариһан
хойно хойноһоо,
Утаа тооһо
хойноо гэзэгэтүүлһэн,
Машинануудай ялалзаха
марган харагдаба.

Холошье ошонгүй
хохимойн хажууда
Хүгшэн нарһан
хотойжо һууна,
Хэдэн жэлдэ
ходоро ургажа,
Хэдэн үе саг
хаража үнгэргөө,
Халуун наранай
элшэ хүсэндэ
Хагдаран хатажа,
эмхиеэ алдаа,
Хаба шадалаа
хубилган буураа,
Холтоһондоо дарагдажа,
хуушарһан янзатай,
Хормойгоо даража,
хүгшэрһэн шэнжэтэй.
Хэмхэрхын тэмдэг
харуулаашье һаа,
Хотогор талмайнгаа
эзэн мэтэ,

Хатанги һалаануудаа
эзэрхэн далайжа,
Һалхинай хүсэндэ
һайбарлан һууна.

Хуушан нарһанай
хазагай һалаада,
Хара хирээ
хаагалан һууһаар,
Хүбхэгэр бэеэ
хүндөөр хүбхэлзүүлэн,
Үлэ мэдэг
унхидан һууна.

Үйлын хараалай
үнэршэ шубуун,
Үлэнхэ юумэндэл
үлын һуужа,
– Юунэй түлөө
ялалзаһан тэргэнүүд
Юугээ бэдэржэ
ягдайлдааб наашаа,
Юугээ хэгшэ ааб,
ямар жэгтэй юм,
Юун бологшо ааб,
яагаа һонин юм –
Гэһэн юумэндэл
хара тобшоороо
Гэтээд хаража,
хаагалан һууба.

Оршон тойрон
оёоргүй дүлии,
Гансал һалхин
галзууран улина,
Газарай эрьехые
гэршэлнэ хэбэртэй.
Үхээриин талмай
үлэн хооһон.
Абяа шэмээгүй,
амигүй байдал,

Жэргэмэл шубуухайшье
жэнгинэмэ дуугаа
Жэгдэхэн гоёор
жэргэхээеэ зүрхэлнэгүй.

Үнгэгүй болоһон
үхээриин газарһаа
Үтэр холодон
үни ниидэнхэй,
Һая нааша
бусахаар бэшэ,
Һүүлээшье харуулангүй
бодхуултаа хэбэртэй…

Бараан хара
барагар үүлэнһээ
«Гуран шээрэн»
шэдэлээд халта,
Гүндүү талмайе
шиигээр долёожо,
Ногоорһон дайда
норгоод абаба,
Үһэриһэн зангаар
эндэл тогтожо,
Үргэн дайдые
эзэмдээд һууба.

Амигүй талмай
шүүдэртэ дэбтэһэндэл,
Аймшагтай хүндөөр
шуухираад абаһандал,
Хуушан нарһанай
һаршаганатар хүдэлгэжэ,
Хатаһан мүшэрэйнь
һэгшэрэн унатарынь,

Хура бороотой
    һалхяар шууяба,
Хатан янзаар
    һүрхэйтэн тоохорбо.

- 2 -

Олон зонууд
    утаар таталдаад,
Одоол хайратайнууд
    унжагайран ябанад,
Урдань ябаһан
    даруухан хүбүүд
Уйдхар гашуудалда
    дарагдаһан хэбэртэйнүүд,
Шэнээр харуулдаһан
    шэнэхэн хуурсаг,
Дүрбэн талаһаань
    дүмэжэ үргөөд,
Хайратай удаанаар,
    хүндөөр алхалнад.

Эдэ хадаа,
    эдээхэн хүнүүд,
Эртэлэн наһанһаа
    мордоһон хүбүүгээ
Эхэ газартань
    мордохуулжа ябанад.
Мүнхөөр нойрсоһон
    нютагайнгаа хүбүүнтэй
Мүнхэдөө хахасахань
    нимгэн сэдьхэлээр…

Амигүй талада
    абяа шэмээгүй,
Гансал түрэлхидэй
    Гашуудалта уйлаан,

Хабдажа бүлхылдэһэн
хасарнууд дээгүүрынь
Үһан тобшонууд
урдан дуһална,
Уйтай зоболонто
уйдхар гашуудалай
Уншарагта байдал
удаан таһалданагүй.
Аба эжыгээ,
аха эгэшэнэрээ,
Үншэрөөн ошоһониинь
үйлэгүй харатай,
Үншэрһэн түрэлхидэйнь
үнэн зүрхэндэ
Алтан үриинь
алдар нэрэ
Алтан үзэгүүдээр
аржыса мүнхэрхэ…

Үлзы хайрата
үхин басаган
Сэдьхэлээ хүмэрин,
сэдьхэн уйдана,
Үлгэн дэлхэйдэ
үншэрэн гансаардаһан
Халуун дураяа
хайрлан уйлана,
Инаг гансахан
илдам нүхэрөө
Алтан дэлхэйһээ
алдаһанаа гэмшэнэ,
Арюухан зүрхэнэйнгөө
гансахан дурые
Арьбадхан бадараажа,
гамнаха хубигүй.

Үйлэгүй хайратай
үхин гээшэб!..
Хэды жэлдэ
ханилжа ябаад,
Һарын сагаахан
толон доро
Һайхан мэдэрэлэйнгээ
тангариг үгэлсэһэн
Илдамхан наһанайнь
инагхан нүхэрынь
Харата үйлын
хадхуурта дайруулжа,
Хайрата гансаһаа
холодон ошоо.

Миһэрһэн дураниинь
басаганай сэдьхэлдэ
Мүнхэ галаар
бадаран байха.
Эдээхэн хоёр
һайхан инагуудай
Эхин дуранай
һуури үндэһэн
Гэр бүлын
дулаахан ошотой
Гал гуламтаар
дүлэтөөгүйнь харамтай,

Суг хамта
үндыһэн нүхэдынь
Сэдьхэлээ үбдэнги
уршылдан ябанад,
Хани нүхэдэйнь
барагар шарайнууд

Хэлэшэгүй уйдхарта
барандаа абтанхайнууд.
Гүн сэдьхэлэйнгээ
гүнзэгы бодолһоо
Халуун үгэнүүдээр
холбожо үгэлнэд,
Хэлэһэн үгэнүүдынь
сагаахан сэдьхэлһээнь
Хэмгүй уйдхараар
салгидан гарана.

Тиигэншьегүй яахаб даа,
түрэл болоһон,
Хэдэн жэлдэ
хабирсалдажа ябаһан,
Ханилһан нүхэрынь,
хайрата андань,
«Түймэр» наһанайнгаа
түлэг дунда,
Хайрата нүхэдһөө
хахасан ошобо ха юм.
Үелһэн нүхэрэйнгөө
үнэн нэрыень
Үргэн сээжынгээ
үнжэгэн буланда
Мартажа болохогүйгөөр
мүнхэлэн хадагалаа…

Түрэл нютагайнь
түрүү ахань
Түргэн сохилһон
түни сээжээрээ
Хүндөөр амилна,
хэлэжэ ядана.

Нэгэ бага
номгоржо байгаад,
Наһагүй наһа
нангинаар наһалһыень,
Булангиргүй сэбэр,
буригүй арюухан
Түүхэ намтарыень
түүрээн хэлэжэ,
Сугларһан зоной
сэдьхэл зүрхэ
Үшөө ехээр,
үшөө гүнзэгыгөөр
Хүндылжэ байгаад,
хүндөөр уяруулба.

Нютаг зонойнь
нангин юрөөл,
Хойто наһанайнь
харгы замда
Арюун нангин,
амгалан тэнюун,
Буянтай, хэшэгтэй
байхын түлөө
Бардам үгэнүүдээр
бараалхажа байгаад,
Сэдьхэлэйнгээ оёорһоо
сэхэ юрөөгөө.
Хүндэтэ нютагаархидынь,
хүгшэн залуугүй,
Нютагайнгаа хүбүүнэй
нэрэ һүлдыень

Дээрэ үргөөд,
сэдьхэл зүрхэндөө

Дурсан ябаха
сагһаа сагта…
Ханилһан хүбүүнэйнь
һүүлшын зүргэ,
Холшор инагайнь
һүүлшын харгы,
Хүндэтэ нүхэрэйнь
һүүлшын зам,
Хамаг зоной
хүндэхэн хахасалгаар,
Сэнтэй үгэнүүдэй
хэмжүүргүй дураар,
Сэдьхэлэй дурсалгын
хэлэшэгүй гашуудалаар,
Дүүрэхэ тээшээ
дүтэлжэ эхилбэ.

Шэнээр хэгдэһэн
шэнэхэн хуурсаг соо
Нютагаймнай хүбүүн
нойрсожо байһандал,
Мүнхын нойроор
мүнхэдөө нойрсоо лэ.
Алтан дэлхэйнгээ
ара нюрганда
Амаржа хэбтэхэеэ
аялжа ошоо лэ.
Буряадхан арадайнгаа
буряад ёһоор
Гашуухан нулимсануудаа
гаргахагүйе хүсэнэд,
Урдаһан «тобшонуудаа»
«уһабхиингаа» бүдөөр
Мэгдүүгээр аршажа,
мэдүүлхэгүйе оролдонод.

Хүнүүдэй досоо
харанхы бүгшэм,
Хүндүүлхэй сээжээрээ
хүндөөр амилнад,
Борохон бодолдоо
барандаа абтанхайнууд,
Алтан юрөөлөөр
аминдаа юрөөнэд:
Эхэ газарайнгаа
энгэртэ орожо,
Арюун нойроор
амгалан нойрсыш даа.

Хайрата түрэлхидэйнгээ,
хүндэтэ нютагаархидайнгаа,
Ханилһан инагайнгаа,
хани нүхэдэйнгөө,
Гашуун тобшонуудые
гунигтайгаар унагааһаар,
Гашуудал уйдхарай
гани уляан дор,
Хайрата хүбүүнэй
хуурсаг модон
Хүн бүхэнэй
сэдьхэл зүрхэ
Халуун түмэрөөр
сорьёжо байһандал,
Хүнды нүхэн руу
удаахан табигдажа,
Хүрьһэтэ газараар –
хүнжэлөөр хушагдаба.

Арад зоной
адха шорой
Амгалан нойройнь
дэрэ болог.

Алтан юрөөлэй
аршаан дуһал,
Хойто наһыень
арюудхан сүршэг.
Һүүлшын адха шорой,
һүүлшын аршаан дуһал,
Хайрата хүбүүнэймнай
хүшөө бодожо,
Үхээриин талмайе
үргэдхэн нэмээбэ.

Халуун инагай
ханилһан нүхэр,
Хүндэтэ нүхэдэй
олоной анда,
Хайрата түрэлхидэй
омогорхол хүбүүн,
Нютаг зоной
найдамтай тулга,
Хойто наһандаа
хэшэг буянтай,
Алтан наһанай
жаргал амсахаяа,
Амгалан байдалаар
жаргахаяа түрөөрэй!..

Үндэр һургаагай
үндэртэ намилзан,
Хии морин
халбалзан хиисэбэ,
Үшөө нэгэ
үйлэгүй хүнэй
Алтан дэлхэйн
ара нюрганда
Гаража ошоһыень
гэршэлэн намилзаба.

- 3 -

Юрын хүнэй
юрөөлтэ наһан
Иимэрхүү захатай,
иимэл байдаг.
Хүнэй хүбүүнэй
һүүлшын харгы,
Хүмүүн наһанай
һүүлшын зам,
Һүүлэй һүүлдэ
һүнэһөө алдажа,
Үхээриин талмайе
үргэдхэн нэмээжэ,
Үрмэдэһэ ногооной
үрэ боложо,
Дурата дурагүйшье һаа,
дууһаһан байдаг.

Үлбэртэһэн бэень –
үтэгжүүлгэ газарай,
Үнгэрһэн наһаниинь –
үльгэрэй хуудаһан,
Үншэрһэн түрэлхидынь –
үлзы хэшэгынь,
Ханилһан нүхэдынь –
хүсэл зоригынь,
Мүнхэ дураниинь
мүнгэн гэрэлээр
Гансахан дураяа
гэрэлтүүлэн байха.

Хайрата хүбүүниинь,
ханилһан нүхэрынь,
Халуухан инагынь
хэзээдэшье мартагдахагүй.

Үншэрһэн түрэлхидэйнгөө
үргэн сээжэдэнь –
Улаан зүрхэнэйнь
улаахан шуһан соо
Сая жэлнүүдтэ
сохилон байха,
Үелһэн нүхэдэйнгөө
үнэн зүрхэндэ.
Хүсэл зоригынь
хэтэдээ үлэхэ,
Хэтэ мүнхэдөө
халуунаар һанагдаха.
Хайрата инагайнгаа
харахан зүрхэндэ
Залуухан наһанайнь
залуур боложо,
Хэтын хэтэдэ
хайлан бадарха!..

- 4 -

Амигүй талада
абяа шэмээгүй,
Оршон тойрон
оёоргүй дүлии,
Гансал һалхин
галзуурһан зангаараа,
Галабай эрьехые
гэршэлһэн зандаа.
Хүгшэн нарһанаймнай
хатанги һалаада
Хара турлаагнай
хаагалан һууһаар,
Хүншэгэр хоншоороо
ехээр ангалзуулан,

Хүбхэгэр бүдүүн,
ехэ саданги.
Хүнэй гашуудал
хаража баярлаһандал,
Хаагалан муухайгаар
хашхаран һууна.

Уйдхар зоболонгой
уһа нёлбоһондо
Ундаа харяаһандал
уухилан һууһанаа,
Хаража садабаб,
хотоо дүүргэбэб –
Гэһэн юумэндэл
гүрдэгэд гэжэ,
Үргэн хара
үдэн жэгүүрээрээ,
Хүйтэхэн агаар
хаха зураһаар,
Хүндэхэн бэеэ
хүбхытэр дүмэжэ,
Хабтагар даляараа
хүндөөр һэбиһээр,
Агаарай мэдэлдэ
абтан дэгдэжэ,
Хүүрэй газарһаа
холодон ниидэбэ,
Амигүй талаһаа
арилан ошобо.

Бараан хара
барагар тэнгэри
Нэгэ бага
номгорһон янзатай,
Үүлэн дундуур
үлэ мэдэг

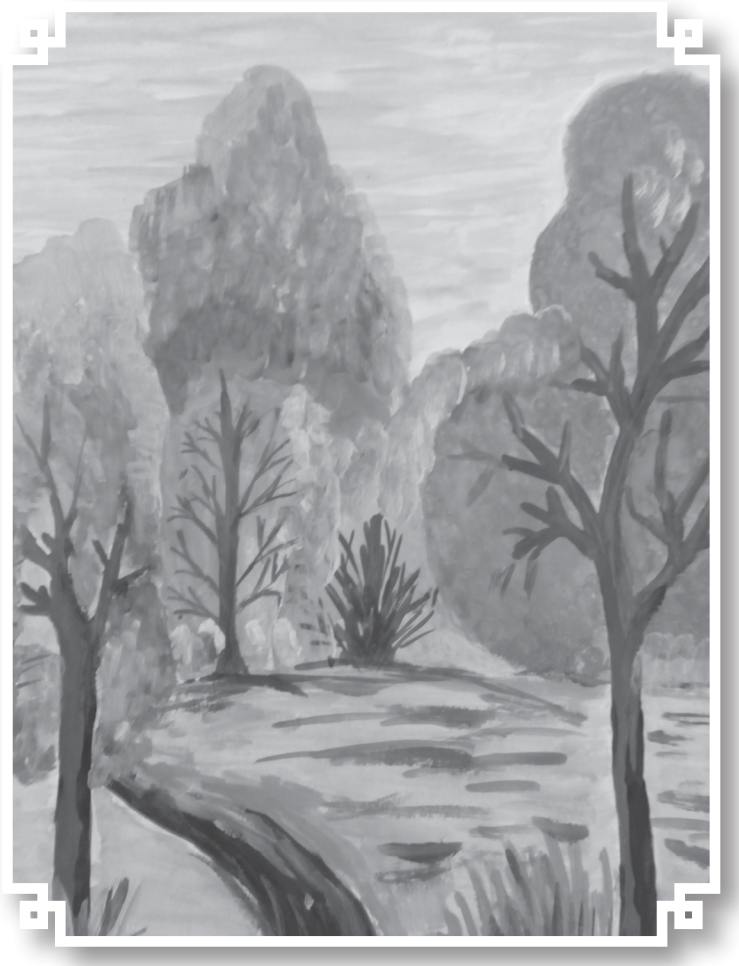
Һулаханаар наран
    һүлэмхеэр шагааба.
Шуурга һалхин
    шангадхан хүсөө
Туулган үүлые
    тууба хэбэртэй,
Барагар үүлэнтэй
    бороошье саашалжа,
Сэлмэг тэнгэри
    сэлмэн амаржа,
Хүхэ торгон
    хадагаа дэлгэжэ,
Нютаг зониие
    Нааршаан золгобо…

Иимэл даа –
    жэгтэй байдал,
Иимэл даа –
    жама ёһо,
Хүнэй бэе
    юуншье бэшэ,
Холборхой юртэмсын
    юрын үзэгдэл,
Үхээриин газарай
    үтэгжүүлгэ болохол,
Үрмэдэһэ ногооной
    үрэ хэзээдэшье…

2003 оной 6 һара

ШЭДИТЭ БАЙГААЛИ

VII хуби

Эхэ байгаали эжымни маягаар
Эльгэлэн намайгаа мансылаа үбэртөө...

ШҮҮДЭРЭЙ ДУЊАЛНУУД

Үүрэй Солбоной алтарма туяаһаа
Үргэн нютагайм уужам таланууд
Үнгэ бүриин галаар ялалзаа –
Үглөөнэй шүүдэрэй сэлсэгэр уһаханууд.

Хүрьһэтэ газарай амин мэтэл
Хүлэрһэн дайдын үнгэтэ дуһалнууд.
Долоон үнгөөр миралзан нааданал
Дуулим талын шэмэгтэ зүүдхэлнүүд.

Алтанхан наранай хурсахан элшэдэ
Аляархаха шадалынь һуларан буурана,
Оршолонто юртэмсын жама ёһоор
Омголтохо сагтаа манантай дэгдэнэ.

Уран байгаалиин набшаһанууд дээрэхэнэ
Удаахан болзорто наадахаяа яагааб?
Уянхан сэдьхэлэйм хүбшэргэйн аялгада
Уярма хатараа дэлгэхэеэ яагааб?

Дэгдэхэ харгыдаа яаранал даа тэнсэлгүй,
Дун сагаахан үүлэн болохомной гээ гү?
Аляахан наадатай шүүдэрэй дуһалнууд
Амидаралта аадарай дуһалаар бусахабди гээ гү?

ОЙ СОО

Ой соо. Шэмээгүйхэн, онсохон байдал.
Орьёлой манлай руу тэгүүлһэн мэдэрэл.
Хангай Баабайн аялга һайхан,
Хороод эндэхэнэ шагнахам һэмээхэн:

Хүбэнэг газарай зөөлэхэн сээжэдэ,
Хүхэ ногооной анхилха һамбаанда,
Эмтэ ургамалай хангал үнэртэ
Эрьенэ толгойм огторгойн уудамда.

Хүбэн сагаахан үүлэнэй урасхал
Хүлгөөн байна ухаан бодолыем,
Хизааргүй далайн үлгыдэ һэжүүлэн,
Хүн бэемни номгорно һуларан.

Уран набша угалза бүхэндөө
Үнгэтэн һалбарна эндэ тэндэ,
Урихан нюдэндэм сэлинэ хүшэгөө,
Үлзы хэшэгээ бэлэглэнэ намда.

Оршолонто юртэмсэдэ байгаалиин табисууртай
Оюун бэлигтэ хүгжэмшэдэй уянга,
Хонгорхон сэдьхэлэйм һонорхон үзэмжэдэ
Хүбшын шэбэнээн бахархан наадана.

Алагхан зүрхэнэйм сохисо бүхэнтэй
Аляахан дууниинь нэгэдэн уряална,
Үргэн сээжым арюухан булагһаа
Үнгын сэсэгүүд үнгэтэн һалбарна…

Шэршүү торгон тэрлигтэй хуһад –
Шэмэгтэ мүнгэн зүүдхэлтэй басагад
Һэрюухэн һэбшээнэй хүдэлөөн соохонуур
Һайбарлан ёохороо хатарна дундуур.

Хүхы шубуунай ээлжээтэ донгодоон
Холо ойро сууряа татаад,
Хорёодхон залуу наһыем тоолон,
Хонгёо һайханаар дууряан магтаа.

Ногоон далайн номгохон хүдэлөөндэ
Нарһан тужын хүжүүн таршаганаан,
Тоншуул шубуунай хэнгэргын абяантай
Тайгын һудалаар хүгжэмтэй нэгэдэнэ.

Хүсэтэ һалхин хангайн хүбшэргэйе
Хилгааһата хуурай аялгаар долгилуулан,
Буряадхан сэдьхэлыем онсохоноор уудалан,
Баярай нулимсаар сээжыем халяагаа.

Эрхим оркестрэй хүгжэмтэ наадые
Эрхэ бэшэ шагнаһан зандааб,
Ой тайгын уянгата хүгжэмшэдэй
Ори ганса хүтэлбэрилэгшэнь мэтэб.

Эхэ байгаали эжымни маягаар
Эльгэлэн намайгаа мансылаа үбэртөө,
Хэтэ мүнхын шэдитэ нюусаар
Хүмүүн түрэлдэ баялигаа найдаа...

Эдэ бүгэдые хаража байһан
Эрхим хүндэтэ оркестрэй наадые
Бурханай хайраар сэгнэхэ сэдьхэлтэй
Бидэ болонолди – хүн түрэлтэн!

Үе наһандаа эдлэн сахижа,
Үеһөө үедэ нангинаар дамжуулан,
Зүрхэ сэдьхэлэйнгээ алтан булагһаа
Зүлгэ ногоохон байгаалияа гамная!

ХАСУУРИ

Түхэреэн жэлдээ хүхэрэгшэ
Түбхэн даруу дүүхэймнай,
Тойрон шамаяа хатарая,
Тайгын шэмэг хасуури.

Хоншуу амяар анхилһан,
Хурсахан үзүүр хадхууртай,
Хормой дараһан шэлбээһэтэй,
Хүбшэ тайгын шэмэглэл.

Үбгэн жабарай аминһаа
Үнгын гоёор яларнаш.
Мүнгэн хюруу зүүдхэлһээ
Мүшэн шэнгеэр толорнош.

Үүрэй туяа түхөөһэн
Үльгэрэй һайхан дангина,
Хүлгөөн байнал зүрхыем
Хангайн хатан – хасуури.

ЮРТЭМСЫН ШЭДИ

Талын намжаа һэбшээндэ
Таршаа намда паршаганаад,
Өөрын маяг шэнжэтэйгээр,
Өөрын хүгжэм аялгаар

Хэды шэнээн байгаалиин
Хүхэ ногоон үнгые,
Ягаа улаан сэсэгүүдэй
Ямар һайхан үнэрые,

Хүбшэ тайгын шэдитэ
Хүгжэм дуунай уянгые,
Хүл гараа арбагашуулан,
Хөөрэжэл намайе гайхуулна…

Жалга хонхын хотогорто
Жэргэмэл шубуухай жэргэхэдээд,
Жэгтэй хонгёо хоолойгоор,
Жэнхинэмэ аялга дуугаараа

Хүхэ мүнхэ тэнгэриин
Хүхэльбэ торгон нюусые,
Хүбэн сагаан үүлэнүүдэй
Хубхай хоороон мэтые,

Үлгэн дэлхэйн үзэсхэлэниие,
Үнгэтэ һайхан шэнжые,
Жэгүүртэ, үдэтэ даляараа
Жэргэжэл намда ойлгуулна…

Юртэмсэ дэлхэйн шэди
Юунһээшье үнэтэй домог,
Энэл даа, манай баялиг,
Энэ дэлхэйн шэмэг!

УРГЫХАН

Байгаалиин жама шэрүүхэн,
Богонихон наһатай ургыхан
Дуулим дайдын шэмэглэл,
Дуранай хаһын үзэгдэл.

Болзорто сагайнгаа дохёогоор
Булгилан булгайдаг заншалтай,
Торгон залаата толгойгоороо
Тэгүүлхэ нарандаа заяатай.

Хүхэ сэнхир дэльбэеэ
Хэдэн тээшэнь дэлгэдэг,
Добо газарай шэнхинээ
Дууряан абажа шагнадаг.

Гэнэн хонгор нюдөөрөө
Нараяа хаража һалбардаг,
Гэрэлтэ шарахан тобшоороо
Нойрмог байгаали шэртэдэг.

Урин хабарай уряа
Ургы сэсэг таряа,
Хүнэй зүрхэн уяраа,
Халуун дураар халяа.

* * *

Алха дүшын ханхинаан
Алагхан зүрхэндэм жэнгирээ,
Алтан үгын үлхэлдөөн
Аржын тодоор харгылаа.

Аажам нютагайм үзэсхэлэн
Мүнхын дуугаар уянгалаад,
Алтан тоонтын дэргэдэ
Мүнгэн субарга бодхооноб.

Аба эжын дүрые
Абарагша Бурхантай сасуулаад,
Амин бэе һүлдыень
Альган дээрээ бөөмэйлһэйб!

Уһан буряад хэлэнэйнгээ
Уран дүшын сууряанда
Уян сэдьхэлээ жэгнүүлэн
Урлан һуухадам яаха юм…

Гаршаг

Зохёогшо тухай 3

I. ТҮРЭЛ НЮТАГ

Эгэтым-Адаг 8
Ярууна нютагай мэндэ! 9
Маарагта гол 10
Нютагай татаса 11
Магтаха нютагни 13
Тоонто нютаг 15
Зүһалан тала 16
Тоонтомни 18
Аглаг минии Маарагта 19
Нютагай уряа 20
Маарагтамни 21
Буусамни 22
Балшар наһанайм бууса 23
Маарагтын тала 24
Би шамай дууланаб 25
Маарагтын ехэ нуурай домог 26

II. ЭЖЫ, МИНИИ ЭЖЫХЭН

Эжымни хайратай 36
Эжы минии 37
Эжыдээ 38
Элдин талаяа магтаһан 39
Эхын һанаан 40

III. УЯНГЫН ДОЛГИН

Сэдьхэлэйм шүлэглэмэл мүрнүүд 50
Бодолнууд 51
Сэдьхэлэй гуйлта 52
Үүлэн 53
Дотор сэдьхэлэйм юртэмсэ 54
Шүлэг түрэбэ 55
Шэнэ жэлэй үзэгдэл 56
Сагаалган 57
Түрэл минии һургуули 58
Түрүүшымни багша 59
Үлгы наһан 60

Зээ хүбүүндээ 61
Зээ басагандаа 62
Юундэ зүрхэмни шэмшэрнэб 63

IV. БУРЯАДАЙМ ХЭЛЭН, СОЁЛ

Түрэл хэлэмнай 66
Буряад хэлэмни сэнтэй 67
Буряадхан хүгжэмтэ дуумни 68
Түрэлхи хэлэн 70
Морин хуур 71
Лимбэ 72
Газар дэлхэй юундэ доһолноб 73
Аялга дуунай хүсэн 75

V. МҮНХЭ ДУРАН

Шэдитэ дуранай мүнхэ нюуса 78
Мүнхэ дуранай мүнгэн мүшэд 79
Шагнаһайш даа 80
Угтан абыш 81
Хаанабши, дурамни 82
Дуранай дохёо 84
Дуран 85

VI. ХҮНЭЙ НАҺАН

Жама ёһо 88
Охорхон наһан 90
Хүнэй наһан 91
Ами наһан 92
Һүниин нүхэд 93
Зүүдэн 94
һүүлшын зам 99

VII. ШЭДИТЭ БАЙГААЛИ

Шүүдэрэй дуһалнууд 118
Ой соо 119
Хасуури 121
Юртэмсын шэди 122
Ургыхан 123
Алха дүшын ханхинаан 124

Зохёогшо
ЦЫДЕНОВ Жамсо

ДОТОР СЭДЬХЭЛЭЙМ ЮРТЭМСЭ

Һанаашалан түсэлые ударидагша: ГОНЧИКОВА Цыпилма

Харюусалгата редактор: ДЫМЧИКОВА Жанна

Редактор: ДАРИБАЗАРОВА Цырен-Ханда

Хинагша: БАЛЬЖИНИМАЕВА Цыпелма

Эгэтын-Адагай дунда һургуулиин һурагшадай:
Цыденов Санданай, Мункоева Лыгжимын,
Цыренжапова Инессын, Нимаева Зинын,
Никитина Еленын, Пригнаева Сурэнын ба
Ламажапова Баярмаа багшын
зурагуудаар ном шэмэглэгдэбэ

Гадарай гэрэлзураг: НОВИКОВА Валентина

Загбар бэлдэгшэ: МУНКУЕВА Сэлмэг

Подписано в печать 22.10.2018. Формат 60×84 $^{1}/_{16}$.
Бумага офсетная. Гарнитура PT SerifBur
Объем усл. печ. л. 8.
Тираж 1000 экз. Заказ № 14

ИП Бальжинимаев А.Б.
г. Улан-Удэ, ул. Кирова, 28 А (БЦ «Садко»), оф. 32
zakaz@formatbur.ru Тел.: 8 (9025) 646-120